

Univerzita Hradec Králové
Ústav sociální práce

Sociální práce ve vězení

Diplomová práce

Autor: Bc. Petr Češka
Studijní program: K-SPN Sociální práce a sociální politika
Studijní obor: Sociální práce
Vedoucí práce: PhDr. Daniela Květenská, Ph.D.

Hradec Králové

2015

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Petr Češka

Studium: U1317

Studijní program: N6731 Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce

Název diplomové práce: Sociální práce ve vězení

Název diplomové práce AJ: Social Work in Prison

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Vymezení základních pojmů, sociální práce s osobami ve vězení a její specifika, role sociálního pracovníka ve vězení, vymezení dalších profesí odborníků ve VSČR. Použité metody: analýza a studium dokumentů, dotazník.

Garantující pracoviště: Katedra sociální práce a sociální politiky,

Ústav sociální práce

Vedoucí práce: PhDr. Daniela Květenská, Ph.D.

Oponent: PhDr. Ondřej Štěch, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 28.1.2014

Prohlášení

Prohlašuji čestně, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval pod vedením mojí vedoucí diplomové práce samostatně, uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Praze 24. 1. 2015

Petr Češka

Poděkování

Mé poděkování patří paní PhDr. Daniele Květenské, Ph.D. za odborné vedení diplomové práce, věnované úsilí, volný čas a cenné rady.

Anotace

ČEŠKA Petr- *Sociální práce ve vězení*; Hradec Králové: Ústav sociální práce Univerzity Hradec Králové, 2015 Diplomová práce.

Téma diplomové práce: *Sociální práce ve vězení*.

Teoretická část se zabývá popisem specifické role sociálního pracovníka ve výkonu trestu, vymezením konkrétních pojmů a rozdílností od běžné sociální práce.

Dále je zde uveden popis zcela zásadní a jedinečné sociální práce, kterou s osobami ve výkonu trestu provádí uniformovaný personál věznice (příslušníci), který je v každodenním kontaktu s vězni. Na toto téma navazuje popis několika rizikových faktorů, jež výrazně zhoršují možnost sociální práce ve výkonu trestu, a následnou resocializaci klientů. Je zde uveden také stručný popis a upřesnění takzvaných programů zacházení a jejich specifika. Závěr teoretické části je věnován několika výrazným faktorům sociální práce na výstupním oddělení, nakonec pak několik předpokládaných změn a trendů do budoucna.

Praktická část je vedena formou dotazníků, kde se zkoumají názory odsouzených, jak hodnotí význam sociální práce pro jejich dosavadní život ve výkonu trestu.

Klíčová slova: recidiva, výkon trestu, sociální pracovník.

Annotation

ČEŠKA Petr- Social work in prison. Hradec Králové: Department of Social Work, University of Hradec Králové, 2015 dissertation.

Thesis: Social work in prison.

The theoretical part describes the specific role of social worker in prison, defining specific terms and divergence from the normal social work.

Then there is a description of the essential and unique social work that the uniformed prison staff which is in daily contact with inmates performs with sentenced persons. This subject is followed by a description of several risk factors that significantly reduces the possibility of social work in prison and subsequent re-socialization of clients. There is also given a brief description and clarification of the so-called treatment programs and their specifics. Conclusion of the theoretical part is devoted to some important factors of a social work at the exit department, then finally some anticipated changes and trends in the future.

The practical part is conducted through questionnaires, which examines the opinions of sentenced people to evaluate the importance of social work for their former life in prison. In the questionnaire is also an important question; whether social work will be help with return to life in non-criminal society?

Keywords: recidivism, imprisonment, social worker.

Obsah

Úvod

1. Vymezení soc. práce ve výkonu trestu	11
1.1 Sociální pracovník ve výkonu trestu	12
1.2 Další zaměstnanci věznic spolupracující na sociální práci ve výkonu trestu	15
2. Rizikové faktory pro sociální práci ve výkonu trestu	20
2.1 Prizonizace	20
2.2 Recidiva	25
2.3 Problematika délky výkonu trestu odnětí svobody	28
3. Programy zacházení ve výkonu trestu	32
3.1 Právní úprava programů zacházení v České republice	32
3.2 Aktivita programu zacházení	33
3.3 Pracovní aktivity	35
3.4 Vzdělávací aktivity	37
4. Sociální práce s odsouzenými na výstupním oddělení	40
4.1 Výstupní oddělení	40
4.2 Budoucí trendy	42
Výstup z teoretické části	46
5. Praktická část	47
5.1.1 Hlavní cíl výzkumného problému	47
5.1.2 Dílčí cíle	47
5.1.3. Operacionalizace výzkumného problému	49
5.1.4. Metody výzkumu	50
5.1.5. Sestavení dotazníku	51
5.2. Předvýzkum	51
5.3. Popis realizace výzkumného šetření	52
5.4. Charakteristika výzkumného souboru	52

5.5. Vyhodnocení výzkumu	53
5.6 Interpretace výsledků	61
Diskuse	66
Závěr	67
Seznam použité literatury	69
Dotazník	71
Seznam tabulek	73

*„ Ukažte mi vaše vězení a já vám řeknu, jaká je vaše společnost“
(Winston Churchill)*

Úvod

Sociální práce se soustřeďuje a opírá o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám a snaží se o zlepšení kvality jejich života. Ve věznicích je sociální práce obdobná, ale v mnoha ohledech specifická. Zde sociální pracovník nejen vytváří snahu o zlepšení života jednotlivce, ale také má povinnost klienta podrobit jisté dávce nátlaku, na zlepšení jeho dosavadního postoje ke společnosti, aby se mohl po uplynutí předem stanovené délky trestu znovu navrátit do nekriminné společnosti. V mnoha ohledech je takto vykonávaná sociální práce velice obtížná, zvláště pak, když klient je ve výkonu trestu již několikrát. A z vlastní vůle se v podstatě změnit nechce, taková to situace mu do jisté míry vyhovuje. Sociální práce s klienty ve výkonu trestu je tedy natolik obtížná, že mnohdy na první pohled nenese výsledky. V poslední době se objevují různé názory, že to dokonce nemá cenu, že tito lidé jsou nenapravitelní. Já se s tímto názorem plně neztotožňuji, a proto jsem si vybral toto téma. Téma mé diplomové práce je: *Sociální práce ve vězení*.

První část diplomové práce se zaměřuje na roli sociálního pracovníka ve výkonu trestu a jeho konkrétní specifika. Sociální práce ve výkonu trestu je natolik specifická a náročná, že jsem jí věnoval nemalou pozornost.

Další nedílnou součástí sociální práce ve věznicích, a to se nezdá velice opomíjet, je práce uniformovaného personálu (dozorců a všech příslušníků). Tito lidé velice zásadně ovlivňují životy vězňů. Jsou s nimi v kontaktu mnohem častěji, než kterýkoliv další zaměstnanec, pedagog a vychovatel.

Zmiňuji zde také ohrožující faktory efektivnosti sociální práce, jako délka trestu, prizonizace, recidiva. Dalším faktorem je problematika programů zacházení a vše, co se tohoto problému týká.

Závěr teoretické části je věnován specifické práci na tzv. výstupním oddělení a trendy do budoucna.

Hlavní výzkumná otázka: Jakým způsobem je prováděna sociální práce ve výkonu trestu. Z níže uvedených faktů v teoretické části mé diplomové práce se domnívám, že sociální práce jak je dnes nastavena ve věznicích, ve výkonu trestu je nastavena dobře, a pokrývá potřeby většiny klientů. Pomáhá odsouzeným se znovu začlenit do společnosti a zmírňuje negativní vlivy jako je právě prizonizace a následná recidiva. Dále se domnívám, že programy zacházení, které se na každého odsouzeného ve výkonu trestu zpracovávají, mají svůj smysl a jsou hlavní kostrou v sociální práci s těmito lidmi. Výzkum tedy budu směřovat v praktické části tímto směrem a budu se snažit tuto hypotézu potvrdit nebo vyvrátit.

Mnoho lidí kolem mne má obavu, že sociální práce ve věznicích je v úpadku. Neřeší hlavní problém výkonu trestu, tzv. každoroční nárůst odsouzených, jejich neustálou recidivu. Já osobně jsem si tohoto problému vědom, proto jsem si zjištění pravdivosti této hypotézy vybral jako hlavní úkol.

Praktická část - výzkum je veden formou dotazníků, kde zjišťuji názory vícekrát trestaných odsouzených. Cílem je zjistit, jak hodnotí význam sociální práce pro jejich dosavadní život ve výkonu trestu. Dalším velmi důležitým bodem dotazníku je pokusit se přiblížit k odpovědi na základní otázku, zdali byla sociální práce nápomocná k jejich návratu do nekriminální společnosti?

Cílem diplomové práce je shrnout a vymezit rizikové faktory opakovaného pobytu ve vězení, aktuální způsoby a možnosti působení sociální práce ve věznicích v České republice. Následně tyto faktory ozřejmit a navrhnout nějaké řešení k jejich odstranění.

1 Vymezení soc. práce ve výkonu trestu

V této první kapitole uvádím celkové vymezení role sociálního pracovníka, jaké má povinnosti, práva a pravomoci. Je zde uveden stručný popis jeho práce a možnosti ovlivnění života lidí ve výkonu trestu. Dále zde popisují konkrétní pozice zaměstnanců VSČR, kteří se podílejí na sociální práci, a jako tým odborníků zpracovávají programy zacházení. Zvláštní důraz pak věnuji uniformovanému personálu každé věznice (příslušníkům).

1.1 Sociální pracovník- jeho práce ve výkonu trestu

Sociální práce je považována za „*vědecky fundovanou odbornou disciplínu, která speciálními pracovními metodami zajišťuje provádění péče o člověka na profesionálním základě*“ (Havrdová Z. *Kompetence v praxi sociální práce*. 1999, s. 9., dle Černíková. 2002, s.12).

Definice sociální práce

Sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích, posílení a osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha. Užívaje teorií lidského chování a sociálních systémů, sociální práce zasahuje tam, kde se lidé dostávají do kontaktu se svým prostředím. Pro sociální práci jsou klíčové principy lidských práv a společenské spravedlnosti. (Mezinárodní federace sociálních pracovníků 2010).

Sociální pracovník

Je specializovaným pracovníkem vězeňské služby, poskytuje sociálně právní poradenství, je garantem sociální práce (udrží kontakty s orgány státní správy, s charitativními a ostatními neziskovými organizacemi nejen v místě věznice, ale i v místě trvalého pobytu vězňů). Udrží kontakty s blízkými osobami vězňů, vede výstupní pohovor a připravuje podklady pro propuštění (spolupracuje s ekonomickým oddělením). Dodržuje zásady profesní etiky, vede dokumentaci, je odborným radcem ředitele věznice. Sociální pracovník rovněž vypracovává sociální anamnézu a diagnózu, podílí se na tvorbě koncepcí vězeňské práce.

Sociální pracovníci jsou svou úlohou při výkonu trestu naprosto nezastupitelní. Jejich roli stanovil svým nařízením (*Nařízení generálního ředitelství č. 21, § 9, z roku 2010*) generální ředitel Vězeňské služby České republiky.

Sociální pracovník je odborným zaměstnancem oddělení výkonu trestu, jehož základním úkolem je samostatná sociální práce, která je zaměřena zejména na plynulý přechod odsouzeného do řádného občanského života. Při její realizaci musí dbát na zajištění dodržení standardů kvality poskytovaných sociálních služeb. Podílí se na vytváření koncepce zacházení s odsouzenými, programů zacházení s odsouzenými, a na zpracovávání návrhu vnitřní diferenciaci odsouzených.

- Sociální pracovník se snaží klientovi poskytnout služby v nejvyšší profesionální kvalitě.
- Sociální pracovník je přímo podřízen vedoucímu oddělení výkonu trestu.
- Sociální pracovník je odborným poradcem ředitele věznice v oblasti přípravy přechodu odsouzených do řádného občanského života.
- Sociální pracovník při práci s odsouzenými klienty výkonu trestu plní samostatným a tvůrčím způsobem zejména tyto úkoly:
 - a. Podílí se na vytváření koncepce zacházení s odsouzenými, programů zacházení a na zpracování návrhu vnitřní diferenciaci odsouzených.
 - b. V rámci nástupního oddělení provádí s odsouzeným pohovor, zpracuje sociální anamnézu, na kterou se přihlíží v rámci hodnocení programu zacházení.
 - c. Zpracovává společně s ostatními odbornými zaměstnanci konkrétní programy zacházení svěřených odsouzených. Podle potřeby spolupracuje s příslušnými orgány sociálního zabezpečení, podílí se na vyhodnocení účinnosti programů zacházení, v oblasti své působnosti navrhuje jejich změny.

Sociální pracovník poskytuje i samostatné sociálně právní poradenství, provádí pro odsouzené výchovnou a poradenskou činnost.

- Například zařizuje splácení výživného, žádosti o důchod, občanské průkazy a pasy.

- Je garantem sociální práce, v jejímž rámci udržuje přímé pracovní kontakty s orgány státní správy, církvemi, charitativní a zájmovými občanskými sdruženími v místě věznice, a podle potřeby i v místě trvalého pobytu odsouzených.

Spolupracuje se sociálními kurátory, s OSPOD, s probační a mediační službou.

- Snaží se o navázání potřebných kontaktů s blízkými osobami svěřených odsouzených, podílí se na řešení sociálních problémů, podílí se na možnosti výběru odsouzených k zařazení do práce, rekvalifikaci a dalšího vzdělávání.

Především se zaměřuje na mladší skupiny odsouzených. Pokud má odsouzený nějaký problém, sociální pracovník se snaží problém vyřešit, aby odsouzený měl bezproblémový návrat do běžné nekriminální společnosti.

- Zúčastňuje se často jednání poradních komisí ředitele věznice, včetně poradny drogové prevence, a i všech ostatních odborných komisí. Předkládá odborné poznatky k přeřazování odsouzených v rámci vnitřní diferenciaci v návaznosti na změny v chování a jednání jemu svěřených odsouzených. Navrhuje umístění odsouzených na krizová, výstupní, specializovaná oddělení, oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením, do bezdrogové zóny. Zásadně se podílí na rozhodování o zařazení odsouzených do seznamu možného objektu násilí (MON) nebo ohrožení, pomáhá vytipovat konfliktní a psychicky labilní jedince.

O bezdrogové zóně se rozhoduje na zařazovací komisi, kde se sociální pracovník spolupodílí na rozhodování. Do bezdrogové zóny je zpravidla zařazen odsouzený, který nebyl a není pravidelným uživatelem drog.

Vede osobní karty odsouzených, provádí v nich průběžné zápisy, postihující probíhající naplňování účelu výkonu trestu.

Spolupodílí se na objasňování příčin vzniku mimořádných událostí u vězněných osob. Navrhuje ze sociálního hlediska příslušná opatření, způsob řešení, možnou prevenci a hlavně eliminaci příčin.

Podílí se na návrhu k rozhodování o udělení přerušení výkonu trestu, povolování volného pohybu mimo věznici, dočasného opuštění věznice, účasti

odsouzených na akcích mimo věznici, přearazování odsouzených do jiného typu věznice nebo jejich přemístění.

V zařazovací komisi má sociální pracovník důležitý hlas. K jeho velmi odpovědné práci náleží zjišťování a zkoumání sociálního zázemí odsouzeného, zda se má po výkonu trestu kam vrátit apod. Podílí se na zpracování všech konkrétních programů zacházení jednotlivých odsouzených, na vyhodnocování jejich úspěšnosti, na navrhování změn programu zacházení. Spolupracuje na hodnocení, která zasílají věznice příslušným orgánům.

Sociální pracovník spolupracuje s policií, např. jak se odsouzený chová ve věznici, s OSPOD, zda platí výživné, s městským úřadem, např. zda platí dluhy městu, s matrikou, např. určení otcovství apod.

- Podává, v souladu s příslušnými právními předpisy, návrh výše sociální (finanční) výpomoci při výstupu z výkonu trestu.

Po ukončení výkonu trestu poskytují věznice svým klientům finanční pomoc ve výši maximálně 500Kč. Sociální pracovník zjišťuje spojení k místu bydliště, výpis pracovních míst v místě trvalého bydliště, spolupracuje s azylovými domy apod.

- Vypracovává posouzení, sociální diagnózu a individuální socioterapeutický plán v rámci komplexní zprávy s příslušným doporučením pro program zacházení, přičemž výběr diagnostických metod je na jeho odborném uvážení.

Je velmi prospěšné a vítané, když sociální pracovník má znalosti i z jiných disciplín a umí je aplikovat v praxi.

1.2 Další zaměstnanci věznic spolupracující na sociální práci ve výkonu trestu

- **Vězeňský personál**

Jedná se o příslušníky nebo zaměstnance VSČR. Vězeňský personál se dá členit do tří základních skupin. V první skupině je generální ředitel, jeho náměstci, odborní ředitelé. Tito pracovníci tvoří jakýsi „Top Management“.

Další skupinou je vězeňský personál v přímém výkonu služby. A poslední skupinou jsou administrativní pracovníci, kam lze zařadit jak technický personál, tak personál služeb.

- **Příslušník vězeňské služby**

Jedná se o občana České republiky, který byl přijat do služebního poměru Vězeňské služby České republiky. Tito příslušníci pak slouží jak u justiční stráže, tak u vězeňské stráže. Ve výjimečných případech i ve správní službě. Řídí se služebními předpisy, a to hlavně Zákonem ČNR č. 555 z roku 1992 o Vězeňské službě ČR . Ale i zákonem ČNR č. 186 z roku 1992 Sb. o služebním poměru příslušníků Policie ČR. Příslušníci VSČR jsou uniformováni, mají svoje identifikační číslo, které je stejné jako číslo jejich služebního průkazu (pro případné řešení stížností na jejich osobu). Příslušníci vězeňské služby jsou nejčastěji v kontaktu s osobami ve výkonu trestu. Jako dozorcí na oddělení výkonu trestu musejí každý den s těmito lidmi komunikovat. Neslouží tam pouze jako ostraha, ale významně se podílejí na sociální práci.

- a. Navrhují kázeňské tresty, odměny a dohlíží na jejich realizaci.
- b. Zaznamenávají spolupráci odsouzených s uniformovaným personálem věznice.
- c. Podílejí se na závěrečném hodnocení každého odsouzeného, zpráva se předkládá u soudu, např. podmíněné propuštění.
- d. Z hlediska bezpečnosti každé věznice, možnost uskutečnění resocializačních programů pro odsouzené (inspektor dozorcí směny může všechny aktivity z hlediska bezpečnosti zastavit na jakkoliv dlouhou dobu).
- e. Profesionální, slušné jednání s osobami ve výkonu trestu. Neupřednostňovat žádné osobní aspekty, jako náklonost k různým rasám, sexuální orientaci atd.

Právě příslušníci svým chováním k osobám ve výkonu trestu zásadním způsobem ovlivňují jejich život „za mřížemi“. Když příslušník nebude profesionál a na někoho si tzv. zasedne, pak takový vězeň má jen malou šanci na slušnou resocializaci. Svou neprofesionalitou a záměrnou šikanou pak může dovést odsouzeného až k sebevraždě, k sebepoškození. Odsouzený vzhledem k uzavřenému systému věznice má jen malou šanci na obranu. Jakékoliv prozrazení snahy odsouzeného může vést k zhoršení jeho už dost tak špatné situace.

Příslušník, který je profesionálem, svoji práci vykonává řádně a svědomitě. Vede odsouzené vězně jistou formou pozitivního příkladu, jak něčeho dosáhnout bez kriminality.

- **Specialisté**

Zjednodušeně řečeno se jedná o psychology, či speciální pedagogy, sociální pracovníky, ale i sociology. Přičemž psychiatři jsou většinou externími specialisty. Je možné sem zařadit i duchovní, kteří ve věznici slouží jako zástupci jednotlivých církví. V současné době je funkce specialisty pojata jako funkce civilní. Do věznic docházejí různí zástupci církví a povolených náboženských spolků. Rovněž zástupci neziskových organizací a organizací zabývajících se lidskými právy.

- **Pedagog**

Tato funkce se poprvé objevuje po sametové revoluci, po roce 1989. Jedná se o funkci vychovatele, který vede speciální výchovné a terapeutické aktivity vězněných osob. Má tyto vězně také naučit sociálním dovednostem. Vychovatel - terapeut má v náplni práce zabezpečení průběhu výchovných a léčebných postupů. Dnes se jedná o zcela běžnou funkci.

- a. Zvýšenou pozornost věnuje mladistvým odsouzeným. Cílem je zmírnit negativní dopad jejich izolace a zvýšit pravděpodobnost jejich řádného života po návratu do občanské společnosti,
- b. Vytváří předpoklady k trávení volného času po dobu výkonu trestu způsobem, který neodporuje účelu výkonu trestu a běžným normám občanského soužití.
- c. Usměrnjuje metodicky vychovatele volného času, podílejících se na realizaci preventivně výchovných, vzdělávacích, zájmových a sportovních programů pro odsouzené.

Vychovatel je velmi důležitým specialistou při práci s odsouzenými. Základním úkolem vychovatele je komplexní vzdělávací, výchovná, preventivní a diagnostická činnost, zaměřená na resocializaci, rozvoj osobnosti a realizaci protidrogové prevence v rámci věznice. Hlavní prioritou vychovatele je zacházení s odsouzenými, kteří vykonávají trest ve věznicích. Jeho cílem je zejména v součinnosti s psychologem směřovat odsouzené k tomu, aby změnili svůj dosavadní způsob života. Vychovatel provádí také další úkoly a činnosti, jako

je vedení jmenného a početního přehledu svěřených odsouzených. Vedení osobních karet odsouzených, do kterých průběžně zapisuje plnění programů zacházení a naplňování účelu výkonu trestu. Motivuje odsouzené ke kázni, pořádku a upravenosti ubytovacích prostor. Podílí se na výběru odsouzených k zařazení do práce. Zpracovává návrhy na povolení volného pobytu mimo věznici, účasti odsouzeného na akcích mimo věznici, přeřazení odsouzeného do jiné věznice. Provádí kontrolu balíčků a korespondence, ale také zajišťuje jejich odesílání. Nakupuje s odsouzenými, zajišťuje odsouzeným vycházky. Podílí se u jednotlivých odsouzených na stanovení výše jejich sociálního kapesného. Každý vychovatel má ve věznici na starosti svůj úsek – část nebo patro, na kterém zabezpečuje celkový chod, odstranění nedostatků a závad. (*Nariadení Generálneho Ředitelství č. 21, z roku 2010*).

- **Vychovatel terapeut**

Práce vychovatele – terapeuta je odborně řízena psychologem, čímž se mu v náplni práce značně podobá. Velkou většinu své pracovní doby musí trávit v přímém kontaktu s odsouzenými. Jedním z mnoha úkolů tohoto odborného pracovníka je vedení skupinových nebo individuálních terapií, a to zejména ve specializovaném oddělení pro výkon ochranné protialkoholní a drogové léčby, popř. léčby patologického hráčství. Často musí rychle a efektivně volit konkrétní postupy, metody přístupu k odsouzeným a metody pomoci. Měl by vést minimálně tři speciálně výchovné aktivity programů zacházení. Dále sledovat změnu chování a účast odsouzených na těchto programech. Vychovatel terapeut se podílí na vytvoření hodnocení odsouzených pro příslušné instituce. Dále se může podílet na odhalování a zkoumání možných příčin vzniku mimořádných událostí u odsouzených. (*Nariadení Generálneho Ředitelství č. 21, z roku 2010*).

- **Speciální pedagog**

Speciální pedagog je poradcem vedení věznice v oblasti pedagogických aspektů výkonu trestu. Po odborné stránce řídí činnost pedagogů volného času a vychovatelů. Pracuje individuálně nebo s malými skupinami odsouzených. Mezi jeho hlavní odborné činnosti patří zejména vypracování odborných zpráv na základě vstupních rozhovorů a pohovorů s odsouzenými. Vypracovává pedagogický posudek a diagnostiku odsouzených v rámci kompletní zprávy, do které zahrne i doporučený program zacházení. V rámci každého měsíčního plánu

zpracovává přehled mimopracovních aktivit programu zacházení s určením konkrétního času a místa. Spolu s ostatními odbornými zaměstnanci věznice stanovuje jednotlivým odsouzeným programy zacházení, vyhodnocuje je a aktualizuje. Pravidelně aktivně sleduje účast odsouzených na tomto programu a zaznamenává změny v chování. Pakliže dochází k pozitivním změnám, podněcuje je a upevňuje. Navrhuje opatření, která vedou k prevenci a odstranění vzniku mimořádných událostí ve vztahu k odsouzeným. Může odborně vést některé speciálně výchovné nebo vzdělávací aktivity programu zacházení. Často také odborně působí v poradně protidrogové prevence. Na základě podnětu od odsouzených, popř. uniformovaných zaměstnanců, provádí osvětové pedagogické pohovory, poskytuje pedagogickou a poradenskou činnost. Rovněž provádí kontrolní činnost. (*Nariadení Generálneho Ředitelství č. 21, z roku 2010*).

- **Psycholog**

Psycholog je významným a zcela nezastupitelným odborníkem, který u odsouzených zejména zaručuje odbornou úroveň realizace programů zacházení a psychologickou činnost. Na základě psychologických diagnóz a odborných testů posuzuje odsouzené, umísťuje je do programu zacházení, který je pro ně nejvhodnější. Na zpracování právě těchto programů se také aktivně sám podílí. Povinně se musí zapojit do alespoň jedné z činností speciálně výchovných aktivit. Sleduje v těchto programech zejména chování a možnou aktivitu odsouzených. U odsouzených, kteří vykazují značné příznaky sebepoškozování, odmítajících stravu a u dalších podobných krizových stavů, provádí zvýšený psychologický dohled. V těchto nikoli ojedinělých případech je nezbytná spolupráce s lékařem. Nese značný podíl na zpracování průběžného hodnocení programu zacházení, může navrhnout vhodná opatření k potlačení mimořádných událostí. Rozhoduje o přeřazení odsouzených v rámci vnitřní diferenciaci věznice nebo přerušení výkonu trestu. (*Nariadení Generálneho Ředitelství č. 21, z roku 2010*).

- **Pedagog volného času**

Pedagog volného času organizuje volnočasové aktivity pro odsouzené. Jedná se o mimopracovní zájmové, skupinové nebo individuální činnosti. Organizuje různé kulturní akce pro odsouzené, vede nejméně čtyři aktivity programu zacházení. Je odborně řízen speciálním pedagogem.

- **Podmínky a motivace zaměstnanců ke zvyšování kvalifikace**

K základní motivaci zaměstnanců patří mzdové ohodnocení. Před rokem 1989 tomu bylo ale jinak. Výše vzdělání nebyla podstatná, sbor nabízel služební byty a laciné rekreace. Dnes platí zásada, čím vyšší vzdělání, tím vyšší šance na lepší platové ohodnocení. V mnoha případech to však naráží na problém- neschopnost VS dostatečně ohodnotit kvalitní práci svého personálu. U příslušníků je to kontroverzní balíček neplacených hodin přesčasů, u civilních zaměstnanců 150 hodin za celý rok, dále pak nemožnost kariérního růstu.

K podmínkám a motivaci zaměstnanců bych chtěl dodat, že všichni výše jmenovaní lidé, hlavně jejich profesionální přístup, velice ovlivňují každého jedince ve výkonu trestu. Člověk, který se do výkonu trestu dostane a může se to stát komukoliv z nás, by si měl uvědomit, že výkon trestu není likvidační děj. Zaměstnanci každé věznice, a to se často opomíjí, mají v pracovní náplni nejen daného jedince strážit, ale také ho velmi pozitivně ovlivňovat. Není správné, aby se lidé ve výkonu trestu řídili heslem; „*zavřít můžou, pustit musí*“. Je velmi důležité, aby si každý člověk ve výkonu trestu uvědomil, že záleží jen a jen na něm samotném, jak se svým dalším životem naloží. Zaměstnanci VSČR jsou školení odborníci, kteří mají povinnost každého člověka co nejlépe na opuštění věznice připravit. Smyslem sociální práce ve věznicích je pomoci člověku v návratu na správnou stezku života.

2 Rizikové faktory pro sociální práci ve výkonu trestu

V této druhé kapitole uvádím vymezení nejdůležitějších pojmů, ovlivňujících návratnost klientů zpět do výkonu trestu. Proč se nám velmi často stále ti stejní lidé vracejí do věznic? Proč jsou věznice přeplněné? Jak ovlivňuje sklíčené prostředí věznic psychiku uvězněných? Popisuji zde ty nejzákladnější vlivy na osobu ve výkonu trestu, a to zejména prizonizaci, recidivu, délku výkonu trestu. Každý tento faktor má nezastupitelnou stránku vlivu na osobu jedince, často natolik negativní, že lidé ve výkonu trestu vlastně už jinak žít neumí. Stávají se doživotními klienty VSČR, jen s malými přestávkami na páchání další trestné činnosti na svobodě.

2.1 Prizonizace

Kořeny anglického slova (prison) vězení jsou ve starofrancouzském (prison), v latinském (prensionem). Prizonizace je obecný pojem, označující proces přizpůsobování, intelektuální, psychologická i hodnotová přeměna svobodného člověka ve vězně (Sochůrek 2007). Proces přizpůsobování, v němž se vězeň obeznamuje s předpisy, rovněž i s neformálními pravidly, hodnotami, zvyky a celkovou kulturou vězení. Jeho postupné internalizování (zvnitřnění) těchto realit je na překážku pozitivní resocializaci. Pokud intervence ve vězení trvá příliš dlouho, není již schopen vězeň, který je plně přizpůsoben podmínkám výkonu trestu, žít mimo vězení. Přizpůsobení se vězeňským pravidlům, která na jedné straně vyžadují dozorce, na druhé straně spoluodsouzení, je mnohem snazší, než se přizpůsobit mnohostranné, stále se měnící makrospolečenské realitě. Pojem prizonizace pochází od amerického sociologa Donalda Clemmera, který pracoval ve 30. letech jako sociolog ve věznici v Chesteru ve státě Illinois. Vychází ze studia mužské vězeňské subkultury. Prizonizaci popsal jako společenskou zkušenost odsouzených, kteří žijí ve fyzické blízkosti, bez triviálního soukromí, nuceni k rutinnímu dodržování vězeňských předpisů, konformismu. Vězni mají shodné ubytovny, cely, nosí stejný oděv, jedí stejné jídlo. Dělají stejnou práci, jsou nuceni se chovat jednotně pod hrozbou disciplinárních trestů. Vše, co vězni mohou či nemohou, je odvislé od mocenské struktury vedení věznice. Pospolitost vězňů sdílí společenskou nenávist k vězeňské správě. Jakmile jedinec přijme vězeňské normy a zvyklosti, osvojí si vězeňský argot, formy uspokojování

materiálních potřeb, formy interpersonálního chování vězeňské subkultury. Stává se tak imunním vůči vlivům konvenčního prosociálního hodnotového systému.

Prizonizace rovněž snižuje efektivitu výchovných programů. Odsouzení plní všechny úkoly, které jim výchovný program ukládá. Navenek prezentují řadu pozitivních postojů a forem chování, ale vnitřně zůstávají nedotčeni. S minimálním vynaložením úsilí se naučí plnit uložené povinnosti. Dozorcům to tak zamezuje realizovat kázeňské zákroky, které by byly odůvodněny nesplněním úkolů nebo povinností. Dochází také k tomu, že i spoluvězni nemohou jedince osočit za přehnané, vtíravě podlézavé plnění povinností. Vězení je třeba chápat především jako určité společenství se specifickými rysy. Člení se na dvě antagonistické skupiny, které stojí proti sobě v silně opevněných pozicích – na vězně a vězeňský personál. Vztahy mezi nimi jsou časově, ale především intenzitou minimální. Naproti tomu vztahy uvnitř obou skupin jsou zásadní, podstatné a intenzivní. Společenství vězňů je uzavřené, pro vězeňský personál skryté, ale pro vězně fatální, protože z něho není úniku. Příchozí vězeň má jen jedinou možnost – udělat vše proto, aby byl přijat vězeňskou subkulturou. Jiná alternativa neexistuje. Vždy je rozhodující to, co probíhá mimo možnost ovlivnění dozorcí, skrytě před jejich zraky, často i před jejich chápáním. Jde o tzv. druhý společenský život vězňů. Má kriminální podobu, protože v něm dominují kriminální skupiny. Nezřídka situace nakonec dochází tak daleko, že odsouzený nalezne své místo ve vězeňském společenství jen a pouze tehdy, odmítne-li svou nápravu.

Faktory vytvářející prizonizaci.

Během několikaleté praxe jsem si ověřil, že ve věznicích se vyskytují jevy, které jsou v rozporu se snahami o korekci chování, postojů odsouzených. A jejich odklonu z kriminální kariéry. Pobyt odsouzených ve věznicích sebou nese negativní jevy a rizika, kterými jsou zejména projevy prizonizace a tzv. druhého života. (*Sochůrek 2007 Kapitoly z penologie*).

Dále zde uvádím nejčastější negativní faktory, které velice ovlivňují prizonizaci, v podstatě ji vytvářejí. Bez těchto mnoha negativních jevů by pobyt pro odsouzené ve věznici nebyl tak stresující, následná sociální práce by měla větší jak úspěch, tak i možnosti rozvíjení. Recidiva by také nemusela být tak častá.

Konkrétní faktory vytvářející prizonizaci

- **Ubytovací zařízení věznic**

Většina negativních činností vězňů, tzv. druhého života, je způsobena hromadným ubytováním vězňů. V českých věznicích jsou ubytováni na jedné cele většinou po čtyřech osobách. Výjimkou nejsou ani cely s kapacitou deseti až šestnácti míst. Jednotlivé ubytování, nebo ubytování po dvou je výjimkou.

- **Charakter věznic**

Je dán složením vězňů, typem věznice (nebo oddělením), délkou vykonávaných trestů, zřízením specializovaných oddělení atd.

- **Penitenciární zacházení s vězni ze strany personálu**

Je definováno především délkou času, po který jsou vězni pod přímým vlivem zaměstnanců VS včetně doby, kdy pracují, strukturou a obsahem nabízených aktivit, včetně speciálních metod zacházení (skupinová a individuální terapie apod.).

- **Celková situace ve věznici**

Mění se v čase. Dělat ve vězeňském prostředí jakékoliv prognózy je velmi obtížné. Situace je závislá na momentální vnější náladě společnosti, vnitřní situaci ve věznici, aktuálním složením vězňů atd.

- **Zajištění bezpečnosti věznice**

Věznice musí být pro společnost bezpečné (tzv. vnitřní bezpečnost), musí být zajištěna ostraha (vnější ostraha). Jakákoliv bezpečnostní opatření s sebou přinášejí řadu nepopulárních úkonů a opatření (prohlídky cel, osobní prohlídky, pohyb ozbrojených a uniformovaných příslušníků apod.). Tak se tato opatření významně podílejí na stavu, výši napětí mezi vězni a personálem. Specifickou součástí jsou i režimová opatření (pevně stanovená doba jídel, budíček, večerka, vycházky, pohyb pod dozorem i ve výkonu vazby).

- **Materiální a technické podmínky**

Vybavení cel a zařízení pro vězně jsou velmi často zastaralá a technicky nevyhovující.

- **Zaměstnávání vězňů**

Nabídka vhodné práce, její patřičné ohodnocení. Mnoho vězňů např. velmi pozitivně hodnotí, že během výkonu trestu často splatí alespoň část dluhů z trestné činnosti nebo na výživném.

- **Možnost sportovního, kulturního a zájmového vyžití**

Je především limitováno prostorovými možnostmi věznic i finančními zdroji na nákup zařízení a pomůcek.

- **Nelegální pronikání mobilních telefonů a jiné elektroniky do věznic**

Nelegální mobilní telefony a počítače (tablety) ve věznicích představují závažný problém. Tento fenomén se nejvýrazněji projevuje ve vazebních věznicích. Používáním mobilních zařízení mohou obvinění i odsouzení mařit, ovlivňovat řádný průběh vyšetřování a výkon trestu.

- **Existence nelegálního (černého) trhu s drogami**

Existence černého trhu s drogami, především ilegální prodej, směňování léčiv, je závažným jevem skryté nedovolené činnosti vězňů. Za tzv. "klepky" lze ve vězení získat mnohé věci. Jsou předmětem vydírání, šikany, příčinou mnoha konfliktů a agrese všeobecně. Způsobují zhoršování psychického, hlavně však zdravotního stavu vězňů. Vězni léky, které jsou určeny jen pro jejich vlastní potřebu, prodají, vyměňují za cigarety, potraviny a další služby.

- **Nedostatečné působení na vězně**

Vězeň, který i ve vězení nadále pokračuje v drogové závislosti, je obtížněji přístupný k jakémukoliv působení (zejména ve stavu „chybění“ drogy), hůře se snáší se spoluvězni. Je všeobecně známou skutečností, že člověk pod vlivem drog nebo v abstinenčním syndromu, se změněnou psychikou vlivem drog, je velmi těžko výchovně ovlivnitelný.

- **Riziko do budoucna**

Pokud se vězeň seznámí s drogou až v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody, odnáší si s sebou na svobodu veliké riziko závislosti. Po propuštění na svobodu ho bude tato závislost nutit vyhledávat prostředí podsvětí a kontakty s dealery. Vzhledem k nedostačujícím finančním prostředkům si bude vše opatřovat trestnou činností.

- **Agrese ve vězeňském prostředí**

Jako v běžném životě, tak i ve vězení se vyskytují všechny typy agresivního chování. Útočníky jsou většinou vězni s agresivními sklony, popudliví a nesnášenliví, trpící poruchami osobnosti. Vyloučit nelze ani útok ve formě instrumentální agrese, jejímž účelem je útěk. Agrese může být vyvolána také aktuálním psychickým stavem jinak klidného vězně.

Vedle základního dělení (fyzická a verbální) se ve věznicích vyskytuje agrese i podle objektu.

Uvádím několik dalších příkladů negativních faktorů.

- agrese vůči zaměstnancům,
- agrese mezi vězni navzájem,
- agrese zaměstnance vůči vězňům,
- agrese mezi zaměstnanci,
- šikana.

Dělení pojmu prizonizace

Pojem prizonizace a jeho nejjednodušší dělení.

- **Institucionalizace**

Jako výsledek adaptace na přísně a vysoce organizovaný život ve vězení (časový rozvrh dne, nařízený způsob vystupování, chování vůči personálu, důraz na pořádek i kázeň). Výsledkem je ztráta aktivity, život „ze dne na den“. Až na výjimky, této formě podlehnou téměř všichni vězni. Typickým znakem je povrchní, předstíraná poslušnost a dobré chování. Oslabuje se tak schopnost adaptace na život na svobodě, naopak se upevňuje zvyk vězeňského způsobu života (*Sochůrek 2007*).

- **Ideologizace**

Jde o proces přizpůsobování se normám, hodnotám, názorům a postojům, které se vytvářejí v neformálních skupinách odsouzených. Přizpůsobení se vězeňské subkultuře, která má desocializační charakter. V podstatě jde o nežádoucí formu pravého přizpůsobení. Vězeň tyto hodnoty a normy zprvu jakoby neochotně a povrchně akceptuje. Později však může dojít k identifikaci a ke ztotožnění (*Sochůrek 2007*).

Indikátorem hloubky prizonizace je konkrétní chování jedince, jelikož prostředí vězení se výrazně odlišuje od běžného života na svobodě. O hloubce prizonizace svědčí i některé vnější znaky, např. tetování, především na odkrytých částech těla (obličej, krk, zápěstí, prsty). Tetování někdy představuje příslušnost k různým etnickým nebo náboženským, popřípadě mafiánským spolkům, gangům. Takto poznamenaní lidé se jen velice těžko zapojují do běžné nekriminální společnosti. Kamkoli přijdou třeba žádat o práci, většině zaměstnavatelů je jasné, koho to mají před sebou. S výkonem sociální práce to velice souvisí. Takto poznamenaní lidé ve výkonu trestu nemají možnost tzv. „vystoupit“, dále nepáchat trestnou činnost.

2.2 Recidiva

Tento jev velice trápí společnost, zejména pak české vězenství. Někteří lidé se neustále vrací zpět do výkonu trestu. Trest pro ně ztratil význam, ve vězení se cítí jako doma. Recidiva u nich nabyla nového významu, je pro ně životním stylem. Současný evropský trend humanizace si s tímto fenoménem recidivy neví rady. Pojem recidiva se používá v mnoha vědních oborech a jeho definice se tak mohou lišit. Dle trestněprávní teorie pojem recidivista označuje člověka, který se dopustí trestného činu i přesto, že již byl dříve pravomocně odsouzen pro jiný trestný čin. Tento přístup tak vychází z předpokladu, že u ideálního pachatele by mělo dojít po prvním odsouzení k nápravě, aby se již dalších trestných činů nedopouštěl.

Z kriminologického pojetí je za recidivistu označován ten, kdo opakuje asociální chování. Pokračuje ve své kriminální kariéře bez ohledu na to, zda byl, nebo nebyl dříve odsouzen či trestán. V tomto případě se vychází z trestního práva a za recidivu je považováno spáchání trestného činu po předchozím pravomocném odsouzení za jiný trestný čin. Právě dřívější pravomocné odsouzení je zde rozhodující pro odlišení recidivy od sbíhajících se trestných činů, nebo recidivy zdánlivé. Souběhem se pak rozumí situace, kdy se pachatel dopustí dalšího trestného činu v době před vyhlášením odsuzujícího rozsudku, a to soudem prvního stupně za předchozí trestný čin.

Příčinou kriminálního chování je člověk sám, jeho specifickým způsobem utvářené myšlení, rozhodovací procesy. Kriminální chování je věcí individuálního

rozhodnutí, volby.

Recidivisté jsou nejčastějšími klienty českých věznic. Právě tito lidé jsou již natolik sociálně narušení, že nezvládají samostatný život mimo výkon trestu. Ve vězení by tedy měla nastoupit nějaká forma radikálnější sociální práce a s těmito lidmi začít pracovat. V poslední době se to v některých věznicích začíná rozjíždět, ale výsledky jsou zatím nejasné, na závěr je příliš brzy. Ze své praxe uvádím nejčastější faktory, které ovlivňují kriminální recidivu.

1. Sociální prostředí

Pojem sociální prostředí v sobě zahrnuje vnější životní prostředí a jeho vlivy působící na člověka. Nejdůležitějším prostředím je rodina, škola, zaměstnání, ale i okolí mimo tyto užší společenské okruhy, ve kterém se jedinec pohybuje.

- nefungující a měnící se rodina (rozvody, změny partnerů apod.),
- nedostatečná mravní výchova, která vede k nekontrolovatelnému sebeovládání,
- nezabezpečení základních potřeb dítěte; důsledkem je zesílení vlivu osob mimo rodinu, zejména inklinace dítěte k silným osobnostem v partách a podobných společenstvích,
- negativní hodnocení dítěte vedoucí ke ztrátě jeho sebevědomí,
- utvrzování dítěte v agresivním chování rodičů,
- výskyt alkoholismu, narkomanie, gamblerství, prostituce a podobných sociálně-patologických jevů v nejbližší rodině.

2. Kriminalita mládeže

Pro budoucí úspěšné ovlivňování vývoje kriminality je nutné se zaměřovat na sociálně-patologické jevy dětí a mladistvých. K nim je třeba přistupovat se zvláštním zřetelem a spíše než represivně či restriktivně, působit pedagogicky, preventivně a nápravně. V České republice je speciální přístup v trestní justici představován především zákonem č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy, o soudnictví ve věcech mládeže, o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů. U budoucích recidivistů se často již v mládí projevují problémy ve škole,

záškoláctví, šikanování, útoky z domova, lhavost, vzdorovitost, drobné krádeže, problémy s kouřením, alkoholem, drogami, začleňováním do gangů atd. Počáteční fáze kriminální kariéry se objevují nejčastěji ve věku mezi 8 až 14 lety, přičemž první trestní stíhání přichází většinou okolo 15. až 17. roku. V této souvislosti se často uvádí, že čím dříve započne jedinec svou kriminální kariéru, tím větší pravděpodobnost je, že ta bude pokračující. Mnoha studiemi bylo také zjištěno, že s klesajícím vzděláním se zkracuje i časový interval mezi jednotlivými trestnými činy.

3. Drogy, alkohol, gamblerství

Vliv závislostí na alkoholu, drogách, gamblerství apod. neoddiskutovatelně souvisí s kriminalitou, zejména pak s kriminální recidivou. Závislosti obecně ovlivňují výskyt nedbalostní i úmyslné trestné činnosti. Co se týká alkoholu a drog, nejobecněji lze rozdělit tyto trestné činy na páchané v souvislosti s jejich výrobou a distribucí, na činy páchané v souvislosti s jejich užíváním.

Drogová problematika je obecně považována za nejzávažnější z uváděných, ačkoliv ve skutečnosti právě alkoholismus působí díky svému vyššímu výskytu větší problémy. Tento stav je dán především vyšší tolerancí společnosti k požívání alkoholických nápojů. Hlavním vlivem závislostí ať již na alkoholu, drogách nebo gamblerství, je postupná změna, či spíše rozklad osobnosti jedince. Jeho potřeby se stále více přiklání k pouhému uspokojování závislosti, přičemž vše ostatní je omezeno.

4. Vnitřní předpoklady jedince

V souvislosti s vnitřními faktory, ovlivňujícími vztah jedince ke kriminalitě, je velmi často uváděna koncepce tzv. oligofrenního pachatele, tj. pachatele mentálně retardovaného. Mentální schopnosti jedince se převážně posuzují podle hodnoty jeho inteligenčního kvocientu, zkráceně IQ, přičemž největší část populace se pohybuje v rozmezí 90 až 110 bodů. Jedinci s IQ do 70 bodů bývají označováni jako mentálně retardovaní. Ačkoliv stále vyvstávají otázky, do jaké míry je hodnota IQ predikována a do jaké výše ji lze ovlivnit vývojem. Mentální retardace je definována jako vrozené postižení rozumových schopností, charakteristické mimo jiné i nižšími komunikačními schopnostmi, horší pamětí, celkově sníženou schopností chápání podstaty činů a jejich důsledků. Mnoho lidí se s kriminálními sklony rodí, různé úchylinky, deviace, mozková poškození a neschopnost

uvědomovat si svou vlastní úlohu ve společnosti. Dále se silnou emocionální oploštělostí, jako různé psychopatie atd. Tito lidé jsou jen velice těžko převychovatelní a věznic se s těmito jedinci neví rady.

2.3 Problematika délky výkonu trestu odnětí svobody

- **Krátký přehled systému a druhů trestů se zaměřením na trest odnětí svobody**

Jednou ze základních zásad trestního řízení je ta zásada, podle níž lze obžalovanému uložit jen takové tresty, které jsou povolené zákonem. Podle českého trestního zákoníku, účinného od 1.1. 2010 (zákon číslo 40/2009 Sb.), může soud ukládat následující druhy trestů (§ 52).

- odnětí svobody,
- domácí vězení,
- obecně prospěšné práce,
- propadnutí majetku,
- peněžitý trest,
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- zákaz činnosti,
- zákaz pobytu,
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- ztráta čestných titulů nebo vyznamenání,
- ztráta vojenské hodnosti,
- vyhoštění.

Trest odnětí svobody, vyměřený soudem podle platných zákonů, má izolovat jedince od společnosti, současně má být dostatečný k nápravě pachatele. V odborných penologických kruzích je často diskutována otázka, jak dlouhý musí být trest, aby vedl ke skutečné nápravě a resocializaci. Je nutné dodat, že většina trestně právních systémů je založena na jakémsi principu umírněnosti, kdy společenské nebezpečnosti či brutalitě trestného činu je i přímo úměrná délka

trestu.

Z hlediska délky jsou tresty odnětí svobody členěny :

- **Krátkodobé tresty odnětí svobody**

Není přesně stanovena délka krátkého trestu odnětí svobody. Některé penologické systémy považují krátký trest od 3 měsíců do 6 měsíců, další do 1 roku odnětí svobody. Mnoho odborníků tvrdí, že krátké tresty musí být tresty s převahou represivních a omezujících prvků. K dispozici mají jen velmi krátkou dobu na účinné ovlivnění chování pachatele, jeho přípravy na zpětné navrácení do společnosti. Takový trest je pak účinnější v tom, že pachatel pocítí újmu z odnětí svobody. Získá i zkušenost z interpersonálních vztahů mezi spoluvězni. Krátké tresty nepoškodí odsouzeného jedince z hlediska prizonizace tak, jako ho poškodí trest dlouhý.

- **Středně dlouhé tresty odnětí svobody**

Jak není jednotný názor ve vymezení krátkých trestů, tak není také shoda ve vymezení středně dlouhých trestů. Přesto převládá názor, že střední délka trestu je v intervalu od 1 roku do 5 let.

Středně dlouhé tresty jsou tedy ukládány již za relativně závažnější a společensky nebezpečnější trestné činy. Jsou svým trváním již výrazným zásahem do individuality, izolují odsouzeného od společnosti na delší dobu. Společnost je tedy uchráněna před případnou trestnou činností konkrétního pachatele.

K dispozici je relativně delší časový úsek pro jeho případnou nápravu.

Například během 3 let pobytu ve vězení dojde k drobným změnám v makro, ale i v mikrosociálním prostředí. Odsouzený byl z tohoto prostředí vytržen, mění se k němu postoje i rodinných příslušníků. Délka takového trestu vede k postupné eliminaci funkce pocitů viny. Přitom pocit viny, stud za spáchaný trestný čin jsou důležitými předpoklady nápravy pachatele. Postupná adaptace na výkon trestu je výraznou překážkou účinné resocializace. Újma plynoucí z odnětí svobody za spáchaný trestný čin se postupně stává zbytečnou.

- **Dlouhodobé tresty odnětí svobody**

Dlouhodobé tresty jsou ve většině států Evropy vymezeny spodní hranicí cca 5 let. Délka trestu bývá úměrná závažnosti a společenské nebezpečnosti spáchaného trestného činu. Vězení pro tyto trestné činy bývá většinou s maximální

bezpečnostní ostrahou (vysoké zdi, ploty, psi, ozbrojená stráž, pevné mříže). Odsouzení k dlouhým trestům jsou velmi často osoby s narušeným sociálním vývojem, psychickými poruchami a s nežádoucími návyky, závislí na drogách, alkoholu, s výrazným asociálním či antisociálním postojem. Ve výkonu dlouhodobých trestů kulminují kladné požadavky na výkon trestu, a při těchto trestech se mohou dobře uplatnit. Cílem výkonu trestu jsou resocializace a ochrana společnosti. Na tyto tresty se vztahují všechna ustanovení platná pro výkon trestu. Zvláštního významu nabývají ustanovení zákonných norem, vztahujících se k progresivním prvkům výkonu trestu. Progrese u dlouhodobých trestů má významnější efekt než u trestů kratších. Umožňují tak motivovaným vězňům snahu o vlastní nápravu. Aktivním přístupem tak mohou dosáhnout k plnění povinností plynoucích z vnitřního řádu. Za dobré chování mohou být přerazeni do věznice s mírnějším režimem, s větším rozsahem práv, s možností kulturního a rekreačního vyžití. U dlouhodobě odsouzených je riziko vzniku nežádoucí jevů veliké. Jen nepatrný počet odsouzených se po výstupu do vězení nevrátí.

- **Doživotní tresty**

Trest odnětí svobody na doživotí bývá často charakterizován jako sociální smrt nebo také trest smrti na splátky. Trest smrti zastaví život najednou, trest odnětí svobody na doživotí tak činí postupně. Aby k tomu jevu nedošlo, a aby odsouzení na doživotí nebyli považováni za trvale deformované postavičky, na to se zaměřuje v podstatě celý výkon trestu odnětí svobody. Jde o to, aby i tito narušení jedinci byli respektováni, měli možnost využít šanci na podmíněné propuštění po odpykání 20 let trestu. Výkon doživotního trestu odnětí svobody je upraven v rámci zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a vyhlášky č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Zacházení s doživotně odsouzenými se realizuje na základě resocializačních programů, které stimulují především pracovní aktivitu, potřebu vzdělávání, udržování psychické, zdravotní a tělesné kondice. Významný je i vliv vězeňského duchovního, který může velmi ovlivnit duchovní sféru odsouzeného. Těžiště práce s takovými vězni spočívá hlavně v psychiatricko–psychologicko–terapeutickém působení. Doživotní trest bývá udělen jen výjimečně. Je vynesena nad pachatele těch nejzávažnějších trestných činů, které vůbec naše společnost zná (vražda v 2 odstavci, vlastizrada,

teror atd.). Takové zločiny nemůže nikdo spáchat omylem, z nedbalosti a už vůbec ne bez rozmyšlení. V drtivé většině případů se jedná o pachatele, který si je vědom; co dělá, proč to dělá, co tím získá, co může ztratit. Náprava takového člověka je v podstatě nemožná. Po 20- ti a více letech trestu odnětí svobody je u něho proces socializace na vězeňské prostředí tak silný, že se vězeň ve většině případů již nikdy do normální nekriminální společnosti nezačlení, stává se trvalým klientem VSČR.

Zhodnocení druhé kapitoly vychází velice neutěšeně. Faktorů, které ovlivňují negativně životy lidí ve výkonu trestu, je opravdu celá řada. Často ovlivní klienta sociální práce natolik, že změna je v podstatě nemožná. Toto tvrzení zvláště platí na několikanásobně trestané recidivisty, kteří si ve vězení zřídili mnohdy druhý a celkem pohodlný život. Během let své praxe jsem poznal recidivisty, kteří mají místo výkonu trestu jako trvalé bydliště. Společnost se proti takovým lidem v podstatě neumí bránit. Další uvěznění je neohroží, ve výkonu trestu jsou jako „doma“. Sociální práce u nich má pak velice omezené možnosti. Společnost jako celek nemá pak v podstatě možnosti nápravy těchto lidí žádné. Výkon trestu tak plní pouze jen funkci izolace dané osoby od většinové společnosti.

3 Programy zacházení ve výkonu trestu

Ve třetí kapitole se zabývám způsoby, jak pozitivně ovlivnit chování, a život lidí ve výkonu trestu. Již v předchozích kapitolách jsem uvedl řadu faktorů, které negativně ovlivňují sociální práci ve výkonu trestu. Rovněž některé programy zacházení mají spíše opačný charakter. Snažím se zde zachytit podstatu sociální práce u osoby ve výkonu trestu, a to formou úpravy jejího životního cyklu. Naplnění volného času smysluplnou činností, aby se negativní faktory, ovlivňující sociální práci zmírnily, nebo rovnou eliminovaly. Zmiňuji zde starou zkušenost; kdo si hraje, ten nezlobí. Vzdělaný člověk najde uplatnění ve společnosti mnohem lépe, než člověk bez vzdělání.

3.1 Právní úprava programů zacházení v České republice

Programy zacházení jsou upraveny v zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a Vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Tyto programy obsahují konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle, způsob a četnost hodnocení. Pravidelnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života.

Důvod existence programů zacházení je definován v zákoně č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží ČR. Stanovuje vězeňské službě povinnost cíleně působit na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, aby byly vytvořeny předpoklady pro jejich budoucí řádný způsob života. Programy zacházení zahrnují pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciální výchovné aktivity či zájmové aktivity. Cílem je nejen výchova odsouzených osob k řádnému životu, ale také zabránění v páchaní další trestné činnosti. K hlavním nástrojům realizace náleží souhrn pracovních, vzdělávacích, zájmových a speciálních aktivit. Program zacházení vytváří tým specialistů věznice (psycholog, pedagog, lékař, sociální pracovník a vychovatelé) na základě komplexní zprávy, která se vytváří na nástupním oddělení. Zohledňuje se též délka trestu, charakteristika osobnosti, příčiny a druh trestné činnosti. Jejím výsledkem je pedagogické, psychologické a

sociální posouzení. Součástí této komplexní zprávy je i hodnocení vychovatele nástupního oddělení a lékařská zpráva. Program zacházení je jedním z výchovných prostředků, pomocí něhož jsou odsouzení vedeni k přijetí odpovědnosti za své spáchané trestné činy. Současně také slouží k naplňování účelu výkonu trestu odnětí svobody. Program zacházení obsahuje konkrétní cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným, které směřují k dosažení tohoto cíle a naplnění účelu výkonu trestu.

Program zacházení je členěn na pracovní aktivity, zahrnující pracovní povinnosti s přihlédnutím ke zdravotnímu stavu odsouzeného. Dále vzdělávací, speciálně výchovné i zájmové aktivity, a oblast utváření vnějších vztahů. Na realizaci programu zacházení se podílejí všichni zaměstnanci oddělení výkonu trestu. Odsouzený, který si z nabídky aktivit programu zacházení nevybral, se zúčastní pouze stanoveného minimálního programu zacházení. Spočívá zejména v pracovních aktivitách odpovídajících zdravotnímu stavu odsouzeného. Programy zacházení jednotlivých odsouzených, resp. naplnění cíle, jsou pravidelně vyhodnocovány. Ve výkonu trestu odnětí svobody, typu věznice s dohledem a dozorem, je vyhodnocovací období 2 měsíce, ve věznici typu s ostrahou a zvýšenou ostrahou je toto období 3 měsíce. Po vyhodnocení programu zacházení se program aktualizuje v souladu s vývojem osobnosti, se změnami v chování a jednání odsouzeného. Toto vyhodnocení pak bývá často podkladem pro přearažení v rámci prostupných skupin vnitřní diferenciacce, či přearažení odsouzeného do jiného typu věznice, ale i pro rozhodnutí soudu např. ve věci podmíněného propuštění.

3.2 Aktivity programu zacházení

Program musí obsahovat takové druhy aktivit, jejichž základem bude akcent na tu či onu potřebu odsouzeného.

- Pracovní programy osvojení dovedností a návyků.
- Vzdělávací programy a aktivity, dokončení školní docházky, výuční list, studium na střední nebo vysoké škole.
- Volnočasové aktivity, rozvoj kulturních, sportovních, jazykových, rukodělných zájmů a zálib.
- Terapeutické programy, speciální výchovné postupy, získávání sociálních

dovedností prospěšných pro další život na svobodě.

- Programy a aktivity vedoucí k výcviku ve zvládání konfliktních situací a trénink zvládání agrese (sociálně psychologický výcvik).
- Sociálně právní poradenství jako vhodný způsob řešení sociálních problémů.
- Extramorální vycházky, přerušení výkonu trestu.
- Obecné metody stanovené zákonem, předpisy a jinými normami, které upravují kázeň, pořádek, hygienu, právo a povinnosti.
- Speciální programy a aktivity pedagogické, psychologické, terapeutické metody zaměřené na individuální a skupinovou práci s odsouzenými.

K pochopení a se schopností se s touto problematikou vypořádat se nejlépe hodí následující citace:

„Programy zacházení, které vycházejí z celkového chování odsouzených se mohou stát žádoucí motivací psychologickou i sociologickou. Mohou tak velmi ovlivnit v rámci vězeňského prostředí jejich pozitivní přizpůsobivost. Neměly by však být zaměřeny pouze na změny chování odsouzeného (to většinou nelze dost dobře odhadnout a definovat), mohou však být počátkem pozitivnější komunikace mezi odsouzenými a vězeňským personálem.“ (Paukertová 2001,s.38).

Principy zohlednění, specifická osobnosti odsouzených, platí zejména při sestavování programu zacházení se zvláštními skupinami odsouzených, např. mladiství, cizinci, matkami s dětmi, trvale pracovně nezařaditelnými (TPN) apod., sexuálními devianty, psychopaty, odsouzenými problémovými uživateli drog a odsouzenými, vykonávající trest doživotí nebo dlouhodobé tresty.

Cituji (-Paukertová 2001; uvádím několik jejích zásad při zpracování programu zacházení).

- Individuální přístup, respektování osobnosti odsouzeného.
- Motivace. Pokud má odsouzený rodinu, lze ho motivovat snahou o podmíněné propuštění a návratu k rodině.
- Přiměřenost. Kladení přiměřených nároků na vězně, které musí odpovídat jeho mentálním a tělesným schopnostem.
- Komplexnost. Vytvoření určitých soustav návyků, postojů, jejich

korekce a nápravy.

- Zpětná vazba. Pozorování vězně, rozhovory s ním, jak se projevuje v kolektivu, sociálně psychologický výcvik.
- Cílevědomost. Program zacházení musí směřovat k jasnému cíli.
- Systematičnost. Působení musí být realistické a pro vězně srozumitelné.
- Soustavnost. Soustavné působení musí být v co nejdelším časovém úseku, aktivity musí spolu souviset a směřovat k cíli.
- Perspektivnost. Vězeň nesmí mít pocit samoúčelnosti a zmaru, že vše je „jen jako“ apod.

K programu zacházení musím doplnit, že ne každý vězeň je schopen systematického, cílevědomého a motivačního zacházení (např. při poruchách osobnosti).

3.3 Pracovní aktivity

Pracovními aktivitami jsou odsouzení řádně zaměstnáváni. Jde o práce potřebné k zajištění každodenního běžného chodu a provozu věznice, také pracovní terapie, vedené zaměstnanci Vězeňské služby s potřebným odborným vzděláním a kvalifikací.

Nejdůležitějším prostředkem zacházení s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody je práce. Práce podporuje zklidnění agresivního chování odsouzeného, pomáhá získat určité pracovní dovednosti, koriguje vzorce chování a učí odsouzené pravidelnosti. U skupin odsouzených s poruchami chování, drogově závislých a duševně postižených je práce zařazována jako součást léčby. Pracovní terapie jedním z významných pilířů programů zacházení, které jsou odsouzení v průběhu svého pobytu ve věznici striktně povinni plnit (*uvádí každý vnitřní řád věznice*). Odsouzení nesmí nabízenou práci odmítnout, kromě práce pro nějaký soukromý subjekt. Odmítnutí může být posouzeno jako závažný kázeňský přestupek. Za práci je odsouzeným poskytována odměna, ze které mohou hradit své dluhy z trestné činnosti, poplatky za obhajobu u soudu, výživné a jiné pohledávky. Zbylá část je uložena jako úschovné (tzv. uloženo na účet odsouzeného). Odměna za práci je stanovena podle vyhlášky 345/1999 Sb. do třech skupin:

- a. skupina – v této skupině není potřeba odborná kvalifikace, výše základní odměny činí 4500,- Kč,
- b. skupina – v této skupině je potřebné vyučení nebo odborná kvalifikace, výše základní odměny činí 6750,- Kč,
- c. skupina – v této skupině se jedná o specializované a náročné práce, které většinou vyžadují vyšší než střední vzdělání, výše základní odměny je 9000,- Kč.

Odsouzenému je přiznána základní položka odměny podle druhu jím vykonávané práce a požadované kvalifikace. Pokud je odsouzený zařazen na práci, k jejíž vykonávání není potřebná odborná kvalifikace, lze mu přiznat pouze I. skupinu základní složky odměny bez ohledu na jeho vzdělání.

Rozúčtování pracovní odměny vězňů se provádí podle Vyhlášky ministerstva spravedlnosti č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení, o úhradě dalších nákladů, a (*Nariadení Generálneho Řiditelství č. 15/2003*), o postupu při rozúčtování odměn osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o úhradě nákladů spojených s výkonem vazby a trestu odnětí svobody, o evidenci finančních prostředků obviněných a odsouzených, a dále dle obecně platných předpisů zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, zákona č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, zákona č. 48/1997 Sb. o veřejném zdravotním pojištění, o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

1. Z hrubé odměny za práci srazí a odvede věznice pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti (6,5 %), pojistné na veřejné zdravotní pojištění (4,5 %) a zálohu na daň z příjmu fyzických osob (15 % ze superhrubé mzdy – sleva na dani dle zákona).
2. Z čisté pracovní odměny se provádí srážky ve výši:
 - 30 % na srážky k úhradě výživného nezaopatřených dětí,
 - 32 % na srážky k úhradě nákladů výkonu trestu, maximálně však 1500,-

Kč za kalendářní měsíc.

- 12 % na další srážky prováděné na základě nařízeného výkonu rozhodnutí soudu nebo orgánu státní správy,

- 4 % na ostatní srážky,

- 20 % na kapesné,

- 2 % na úložné.

3. Pokud byly odsouzenému do věznice zaslány peníze, odsouzený se o tom vyrozumí. Vysloví-li odsouzený s přijetím peněz souhlas, převedou se na jeho účet, zřízený a vedený věznicí, odsouzený se o tom vyrozumí. Nesouhlasí-li odsouzený s přijetím peněz, peníze se vrátí odesílateli na náklady odsouzeného.

Příjem peněz a nakládání s nimi:

ze 100 % zaslané peněžní částky jde:

50% do úschovy a případně doplnění cestovného do stanovené výše 500,- Kč,

50% na rezervované peníze, ze kterých je po rozúčtování příjmů za kalendářní měsíc použito,

- 40% max. 1.500,- Kč za kalendářní měsíc na úhradu nákladů výkonu trestu,
- zůstatek po odečtení nákladů výkonu trestu na úhradu případných pohledávek Vězeňské služby ČR a dalších subjektů.

4. Peníze odsouzených ukládá a vede věznice na oddělených účtech (účet kapesného, účet úložného, účet rezervovaných peněz, účet exekuce, účet peněz v úschově, účet zdravotní, účet cestovného) a v rámci svého zřízeného účtu u peněžního ústavu (České národní banky).

3.4 Vzdělávací aktivity

Vzdělávání odsouzených patří mezi nejdůležitější formy resocializace ve výkonu trestu odnětí svobody. Zařazuje se mezi všeobecně nápravně-výchovné metody. Vzdělávání odsouzených se realizuje jako součást individuálních programů zacházení. Prvořadou úlohu v oblasti všeobecného vzdělávání je zařadit do alfabetizačních kurzů celou populaci vzdělavatelných. Gramotně nevzdělaní lidé nejsou mezi odsouzenými výjimkou, ale tvoří podstatnou a velkou skupinu. Když se do věznic dostávají i mladiství odsouzení, kteří ještě nedokončili studium na základních nebo středních školách, je potřeba právě jejich vzdělání ve výkonu trestu odnětí svobody věnovat značnou pozornost. Ve vzdělávacím procesu je

důležité pozitivní hodnocení a povzbuzování vzdělávaných. Nechat odsouzené pracovat vlastním tempem, sebereflexe po každém úspěšném zvládnutí zadané úlohy. Vzděláváním všech odsouzených se nejen pozitivně formuje osobnost, odstraňují se komplexy méněcennosti, ale zároveň se s odsouzeným vytváří lepší možnosti zaměstnání po skončení výkonu trestu. Úspěšnou účast odsouzeného na vzdělávání se započítává jako pracovní zařazení. K vzdělávání odsouzených výrazně přispívají také knihovny. Ty bývají vybaveny různou literaturou, jak odbornou, tak i beletrií. V knihovnách nesmí být nic, co by odsouzení mohli použít jako návod na spáchání dalších trestných činů (literatura o zbraních, výbušninách, pornografie). Tato literatura se ale běžně do věznic dostává, protože vzhledem k dnešnímu obrovskému přísunu informací, jsou různě nevhodné články nebo i zprávy snad v každém sdělovacím prostředku, knihy a noviny nevyjímaje. Jak uvádí vyhláška 345/1999 Sb., může být vzdělávání odsouzených organizované nebo realizované učilištěm a odborným učilištěm. Výuku lze realizovat pod dohledem zaměstnanců oddělení výkonu trestu. Výuka také může probíhat v síti základních, středních, vyšších odborných, vysokých škol České republiky nebo formou korespondenčních kursů. Z osvědčení o absolvování tohoto vzdělání nesmí vyplývat, že se uskutečnilo ve výkonu trestu odnětí svobody.

Speciálně výchovné aktivity

Speciálně výchovnými aktivitami jsou individuální nebo skupinové aktivity a činnosti, které jsou vedeny odbornými pracovníky, jako je psycholog, pedagog, sociální pracovník nebo vychovatel, terapeut. V rámci programu zacházení jsou zpravidla zařazovány speciálně výchovné aktivity jako sociálně právní poradenství, trénink zvládání vlastní agresivity, psychologická terapie, arteterapie, muzikoterapie, psychoterapie a metody protidrogové prevence (*Vyhláška 345/1999 Sb.*).

Tyto aktivity probíhají speciálně ve všech typech věznic, nejvíce jsou ale uplatňovány ve specializovaných odděleních. Jejich cílem je snižovat nebezpečnost recidivy u rizikových odsouzených a přispívat ke zvyšování ochrany společnosti po jejich propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Motivovat odsouzené k nápravě a změně jejich chování.

Zájmové aktivity

Cílem zájmové činnosti ve věznici je přispět k harmonickému rozvoji

osobnosti. Podchycení talentu, prohloubení a rozšíření zručnosti a schopností. Zmírnit negativní dopad vězeňského prostředí na odsouzené. Vykonávána je formou zájmových kroužků. Výběr obsahu činností těchto kroužků se vykonává diferencovaně v jednotlivých režimech výkonu vazby a v jednotlivých typech věznic s přihlédnutím na zájmy odsouzených. V souladu s programem zacházení a s přihlédnutím na materiální a prostorové možnosti věznice. Odsouzený si může vybrat z nabízených zájmových činností, které jsou mu na základě jeho individuálního programu zacházení nabídnuty. Pro činnost každého zájmového kroužku se nejdříve zpracují záznamy o jeho zaměření. Vymezí se rámcový a tematický plán. Rámcový plán obsahuje stručnou charakteristiku kroužku, vymezuje jeho činnosti a cíle. Tematický plán činností zájmového kroužku je stručná písemná příprava na setkání a činnosti členů kroužku. Plán se připravuje a zpracovává buď pravidelně na každé setkání, nebo předem na období půl roku, podle potřeb a zaměření kroužku. U každého kroužku se vede evidence odsouzených, kteří se ho účastní. Za činnost kroužku a vedení dokumentace o tomto kroužku zodpovídá zaměstnanec, který je jeho vedením pověřen. Po skončení každého setkání zpracuje tento zaměstnanec stručný záznam o jeho průběhu, činnostech a účasti odsouzených. Podle zaměření zájmového kroužku se zpracovává další dokumentace, která je určena hlavně spotřebě materiálů a vzniklých výrobků.

Zhodnocení třetí kapitoly je v podstatě optimistické. Programy zacházení jsou dnes ve věznicích nastavovány konkrétně, a „šité“ každému odsouzenému na míru. Sociální práce je směřována ke každému klientovi individuálně. Když odsouzený dbá pokynů sociálního pracovníka i dalších specialistů, je odměněn za dobré chování podmíněným propuštěním. Jde o tzv. plnění programů zacházení. Tady se ale otevírá nebezpečná skulinka a všichni odsouzení o ní vědí. Tento systém nemůže odfiltrovat všechny nežádoucí jevy. Zkušení kriminálníci jsou ti nejméně problémoví vězni, resocializační programy plní téměř na 100%. S personálem věznice „hrají hru“, že právě oni jsou ti nejvíce resocializovaní. Sbírají kázeňské pochvaly, posudek k soudu o propuštění mají často lepší než prvotrestaní. Jakmile opustí brány věznice, vracejí se zpět ke svému starému způsobu života na ulici, kde kriminalita funguje jako styl, způsob života a obživa.

4 Sociální práce s odsouzenými na výstupním oddělení

Ve čtvrté kapitole se budu zabývat problematikou sociální práce na posledním stupni výkonu trestu, na tzv. výstupním oddělení. Sociální práce zde je trochu odlišná od běžné sociální práce na ostatních odděleních výkonu trestu. Na tomto výstupním oddělení jsou odsouzení velice blízko konci trestu. Je na ně v podstatě nahlíženo, jako na skoro svobodné. Výstupní oddělení má ale i pro odsouzené úskalí. Blízkost konce trestu někteří psychicky nevydrží a pokoušejí se o útěk i z volných pracovišť. Po opětovném dopadení tvrdí, že už to čekání nemohli unést.

V další části této kapitoly se zamyslím nad budoucími trendy Českého vězeňství. V dnešní době je velká část naší společnosti v krizi nejenom finanční, ale hlavně v morální. Lidé ve výkonu trestu jsou jen pouhým odrazem této společnosti. Narůstá také počet uvězněných cizinců. ČR momentálně nemá jakoukoliv koncepci, jak s tímto neblahým trendem naložit. Ve věznicích rapidně stoupá agresivita a intolerance různých etnických skupin. VSČR nemá dostatek finančních prostředků a ani dostatek odborně vyškoleného personálu k zastavení tohoto nárůstu.

4.1 Výstupní oddělení

Přípravou k tomu, aby mohl člověk úspěšně opustit brány věznice, slouží výstupní oddělení, do kterého bývají odsouzení zařazováni na základě určitých kritérií, jako je délka trestu odsouzeného, a jeho blížící se doba ukončení výkonu trestu odnětí svobody. Stejně tak jako jsou zřizována nástupní oddělení, jsou při věznicích zřizována i výstupní oddělení pro odsouzené. Výstupní oddělení je specifická část každé věznice v ČR.

Odsouzení zde přebírají od zaměstnanců zodpovědnost postarat se o vlastní stravování, vystrojování apod. Více než dříve se účastní sebeobslužných aktivit, mají zdokonalené ubytovací podmínky, možnost nosit v osobním volnu a při návštěvách civilní oděv, podílet se na estetizaci oddělení. Také jsou upřednostňováni při zařazování do zaměstnání nebo pracovních terapií, k posilování pracovních návyků, navštěvují sociálně právní poradenství či psychologický výcvik. Jako dříve se mohou zapojovat do různých vzdělávacích a zájmových aktivit. Ve výstupním oddělení odsouzení navíc udržují velmi intenzivní kontakt s rodinou a blízkými. Při dodržování pravidel mohou

telefonovat a přijímat návštěvy bez dozoru zaměstnance VS. Další možností je také přerušení výkonu trestu do místa bydliště. Během této doby mohou odsouzení řešit otázku zaměstnání či bydlení, docházet na konzultace se sociálními kurátory, na úřady k vystavení nových osobních dokladů. Ve věznicích se zřizují výstupní oddělení, do nichž se přiměřenou dobu před očekávaným skončením výkonu trestu zpravidla umísťují odsouzení, kterým byl uložen trest na dobu delší než 3 roky, a odsouzení, jimž je třeba pomáhat při vytváření příznivých podmínek pro samostatný způsob života. Pokud odsouzený nemůže být zařazen do výstupního oddělení, je mu alespoň 3 měsíce před plánovaným koncem trestu upraven stávající program zacházení na program k přípravě na propuštění, a je zařazen do odpovídajících aktivit.

Z evropských vězeňských pravidel vychází tlak na vězeňskou službu, která by měla před propouštěním odsouzených z výkonu trestu využívat nabídku sociálních služeb. Úzce spolupracovat s institucemi, které pomáhají odsouzeným znovu se začlenit do společnosti, a to zejména ve vztahu k rodině, k zaměstnání, ve spolupráci s Probační a Mediační službou České republiky. Výstupní oddělení celkově funguje již v mírnějším režimu. Odsouzení si stále musí plnit všechny své povinnosti, tak jako tomu bylo na běžném oddělení. Zaměstnanci k nim již přistupují jako k lidem, kteří se připravují na návrat do běžného života. Snaží se jim poskytnout veškeré možné informace k tomu, aby věděli, co vše je třeba zařídit po opuštění výkonu trestu. Odsouzení dostávají tiskoviny, ve kterých jsou uvedeny všechny potřebné informace. Další výhodou výstupního oddělení je více osobního prostoru, kontakt s odsouzenými, kteří jsou v podobné situaci a řeší stejné problémy. Avšak ne každý z odsouzených má možnost trávit poslední dny výkonu trestu ve výstupním oddělení. Toto oddělení se snaží upřednostňovat ty, kteří mají motivaci a snahu pracovat na přípravách pro plynulý přechod na svobodu. V rámci přípravy na bezproblémový přechod do civilního života, navštěvují odsouzení nejrůznější instituce, na něž se po výstupu můžou obrátit o pomoc. Jde o zajištění ubytování, popř. s nimiž se setkají při získávání zaměstnání. Program zacházení funguje stejně i na výstupním oddělení, kde se ale více klade důraz na tzv. extramorální programy, které nabízejí možnost opustit brány věznice za nějakým cílem. Může to být součástí společného programu s více odsouzenými, kde společně s vychovatelem či pedagogem mohou odsouzení

navštívit nějaké kulturní představení. Může probíhat i individuálně formou jednodenních návštěv, přerušení trestu atd. Jsou zaměřeny na vytvoření a udržení či posílení vazeb odsouzených mimo vězení. Jsou posilovány vztahy odsouzeného k rodině, přátelům, ale nikoliv ke známým z kriminální subkultury. U odsouzených umístěných ve výstupních odděleních či u odsouzených, kteří se již připravují na opuštění výkonu trestu, je velice důležité udržovat pozitivní vztahy s rodinou a nejbližšími. Je třeba pracovat na utužování vztahů s rodinou, zajištění bydlení, práce a sociálního zázemí. Velmi využívanou praxí nejenom na výstupním oddělení je možnost návštěvy mimo areál věznice. Podmínkou je, že nebude ohrožen účel výkonu trestu. O tyto návštěvy je třeba oficiálně požádat vedení věznice. Na základě povolení je možné umožnit odsouzenému opuštění věznice až na 24 hodin. Důvodem může být návštěva, mimořádná životní událost apod.

V případě úspěšného plnění programu zacházení, a dosahování účelu výkonu trestu, může ředitel věznice formou odměny přerušit výkon trestu odsouzenému až na 20 dnů během kalendářního roku. Doba přerušení trestu se počítá do výkonu trestu. Je možné také z naléhavých důvodů umožnit odsouzenému přerušení výkonu trestu až na 10 kalendářních dní. Pro úspěšný přechod z trestu odnětí svobody zpět do civilního života slouží různé organizace a orgány sociálního zabezpečení, které se zabývají postpenitenciární péčí.

Zde pro názornost a pochopení uvádím právě znění tohoto zákona, o který se všichni odsouzení na výstupním oddělení velice zajímají. *„Po dobu výkonu trestu věznice vytvářejí předpoklady pro plynulý přechod odsouzených do samostatného způsobu života po propuštění z výkonu trestu. Přitom úzce spolupracují s příslušnými orgány sociálního zabezpečení, zejména jim poskytují včas potřebné informace a umožňují jim průběžný kontakt s odsouzeným.“* (Zákon č. 169/1999 Sb.)

4.2 Moderní trendy

V současné době je účelem trestu odnětí svobody obecně výchovné působení na odsouzeného s cílem- vedení řádného života po propuštění. Trestem je myšlen prostředek ke změně postojů odsouzeného, zároveň příprava na řádný život a začlenění do společnosti. Je nutné pracovat ve věznicích s odsouzenými takovým

způsobem, aby byly vytvořeny předpoklady k sociální reintegraci odsouzeného do běžné společnosti. Zejména smysluplným naplněním času stráveného ve věznici, s cílem podpořit, rozvíjet schopnosti a dovednosti, které jsou potřebné pro bezúhonný život na svobodě. Udržování kontaktu s vnějším světem, především s rodinou a blízkými osobami je velice důležité. Důstojný výkon trestu a účinné výchovné působení na odsouzeného jsou předpokladem k znovunabytí jeho místa ve společnosti a posílení odpovědnosti za vlastní život. Hovoří se o tom, že trest by měl být pro pachatele citelný, až na výjimky jistý. Má následovat co nejrychleji po provinění. Jeho funkce jsou motivační, informační, vztahové a preventivní. Významem trestu odnětí svobody je ochrana společnosti před pachateli trestných činů a kompenzace chyb, neboli korektivní úloha. Výkon trestu tedy nesmí být pro psychiku a charakter člověka destruktivní. (*Sbírka nařízení generálního ředitelství Vězeňské služby ČR č. 21/2010*)

Zapojení rodiny

Každý sociální pracovník se setkává s rodinnými příslušníky, příbuznými odsouzených při řádných návštěvách, kde při osobním styku mohou vést potřebná jednání. V případě nutnosti je možné rodinu kontaktovat i telefonicky, vždy ale se souhlasem vězněného. Mnoho rodinných příslušníků je v konfliktu s odsouzenými. Význam má snaha o znovuoobnovení vztahu rodiny s odsouzeným.

Snaha zaměstnat

Zaměstnání je pro mnohé odsouzené „vysvobození z nudy a nicnedělání“. Zaměstnávání odsouzených má pozitivní dopad na psychiku jedince, zvýší se sebevědomí, sebehodnocení. Nejenže jedinec vytváří určité hodnoty, ale též řeší i své finanční problémy (např. platí výživné a další dlužné částky, které vznikly před nástupem do výkonu trestu). S takovým odsouzeným se lépe spolupracuje, nepropadá tolik „depresím“. Příznivé je to i pro náklady věznice, kam z výplaty vězněných plyne poměrná část, kterou splácí náklady na výkon trestu. Do budoucna by se měly více zapojit nestátní subjekty na zaměstnávání odsouzených. Ve vězení si často odpykávají trest velice šikovní a kvalifikovaní lidé. Pobytem bez dalšího rozvoje jejich profesí se schopnost zapojit do normálního života vytrácí. Takzvané nevypadnutí ze zažitého pracovního procesu má velmi kladný vliv na případnou nežádoucí recidivu.

Skupinová práce

Moderní trend ve vězeňství, kromě individuální práce s odsouzenými, je vést odsouzené ke skupinové práci na nějakém problému. Zejména zamyšlení nad svým dosavadním životem; co budu dělat po výkonu trestu atd.? Mnozí odsouzení nemají jasné plány do budoucna a často žijí ze dne na den. Proto by měla směřovat sociální práce na problém jak odsouzeného, tak ho motivovat k zlepšení jeho situace. Skupinová práce v malém kolektivu odsouzených má velmi dobré výsledky.

Prostředí

V prostředí, ve kterém se odsouzení nacházejí, je často velice neutěšené. Všude jsou mříže, vše je monitorováno kamerovým systémem, nutnému režimu bezpečnosti je mimo celu podřízen každý krok odsouzeného. Po nějakém čase si odsouzení vytvoří velikou rezistenci na toto prostřední a již jim nevadí. Návrat do nekriminální společnosti je tedy velice obtížný. Nová koncepce českého vězenství počítá s tím, že neútluné a zanedbané cely některých částí věznic projdou jistou formou zcivilnění. Odsouzenému pak přechod po propuštění do normální společnosti nebude působit takový sociální šok. Naráží se tedy ale na problém, že ve věznicích se některým odsouzeným díky těmto humanizačním trendům natolik líbí, že nechtějí věznici opustit. Jejich způsob života je s vězením natolik spjat, že nic jiného neznají. Pro ně je pobyt ve výkonu trestu v teple, s jídlem a s veškerou péčí v podstatě odměnou, oproti nuznému životu na ulici. Tento problém ale musí řešit instituce zabývající se postpenitenciální péčí, samotné vězenství tento problém řešit nemůže.

Spolupráce specialistů

Jak jsem se již výše zmínil, na oddělení výkonu trestu pracují kromě dozorců ještě další zaměstnanci. Specialisté: vychovatel, speciální pedagog, psycholog. U těchto zaměstnanců je nutné do budoucna zvýšit formu nejenom teoretického, tzv. školního vzdělání, ale hlavně praktických dovedností. Práce ve vězení je pro každého zaměstnance natolik zatěžující, ale zároveň zajímavá, že žádná teoretická příprava nemůže obsáhnout ani zdaleka to, co na zaměstnance v praxi čeká. Mnoho odsouzených se jen tak pro zábavu často baví „obtěžováním“ zaměstnanců věznice. Pokud zaměstnanec, který pracuje ve věznici jen krátkou dobu, a je ještě „neotrkaný“, narazí na velice zkušeného kriminálního, může dojít k nežádoucímu

ovlivnění jeho postojů. Jde o postoj ve prospěch odsouzených nebo nikoli. Zvýšená potřeba praxe, dohled zkušenějšího zaměstnance nad „nováčkem“, je nový a velice potřebný trend českého vězenství.

Bezproblémová spolupráce všech zaměstnanců je zárukou úspěšného zacházení s odsouzenými, je tou největší vizí do budoucna.

Vzdělávání

Mnoho odsouzených nemá dokončené základní vzdělání, často jsou i negramotní. Tento problém není nikterak výjimečný, negramotnost odsouzených se dá bez nadsázky vyjádřit v desítkách procent. Zejména romská populace, která v českých věznicích převyšuje, má s negramotností velký problém. Takový člověk po propuštění nemá v podstatě žádnou šanci sehnat jakékoliv zaměstnání. Podřadná práce ho neuživí, proto se mu kriminální činnost vyplácí. Takoví lidé se pak nejčastěji vrací zpět do výkonu trestu, kde se jejich problém opět prohloubí. Moderní trend ve vězenství je tedy nejenom v působení na psychiku odsouzených, aby již trestné činy nepáchali, ale také snaha je vzdělat v co možná nejširší míře. Odstranění negramotnosti a dokončení alespoň základního vzdělání, to je jednou z hlavních priorit výkonu trestu.

Zhodnocení čtvrté kapitoly. Výstupní oddělení je velice důležitá a užitečná část výkonu trestu. Odsouzený člověk, který strávil i několik desítek let za mřížemi, vůbec netuší, jak se svět mimo věznici změnil. Společenský a hlavně ekonomicko-technický pokrok jde tak rychle kupředu, že i vypadnutí ze systému na několik málo let může znamenat pro člověka velký problém. Výstupní oddělení připravuje po dobu několika měsíců vězně na návrat do společnosti. Nabízí se ale otázka, jestli je to dostatečná doba? Jak ukazují nejnovější výzkumy sociální práce na výstupním oddělení, krátký pobyt v lepším režimu má jen nepatrný vliv na recidivu. Budoucí trendy tomu mají do jisté míry zabraňovat, ale nedostatek finančních prostředků brzdí i ty nejlepší nové koncepce českého vězenství. Reforem již v minulosti byla celá řada, zlepšení se nedostavilo.

Výstup z teoretické části

V teoretické části mé diplomové práce jsem se snažil zachytit veškerou problematiku sociální práce ve výkonu trestu. Sociální práce je obor velice náročný a práce s klienty nesnadná. Ve výkonu trestu je navíc sociální práce klienty často chápána jako součást trestu, tedy odmítána. Pracovník věznice by měl umět klientovi jeho problém dostatečně vysvětlit, popřípadě mu nějak vhodně pomoci. Personál věznice, který sociální práci vykonává, stojí před problémem, jestli vůbec stojí za námahu investovat prostředky a čas do práce s klientem, který o tuto práci nijak nestojí. Klienti pak často oprávněně uvádějí, že zaměstnanec věznice, který vykonává nějakou formu sociální práci, pro ně nedělá v podstatě nic. Sociální práce ve výkonu trestu je extrémně náročná na psychiku pracovníka a zcela pravidelně dochází k tzv. pracovnímu vyhoření. VSČR nemá ve stanovách jakékoliv formy supervize nebo nějaké zpětné vazby. Sociální pracovník je přímo podřízen vedoucímu důstojníkovi oddělení výkonu trestu. Tento příslušník, velmi často bez jakéhokoliv vzdělání v oboru sociální práce, rozhoduje o efektivnosti nebo výkonnosti toho daného zaměstnance výkonu trestu. Sociální práce se pak často smršťuje na pouhé rozdělování pošty, psaní kázeňských trestů, pochval a dohledu nad několika málo kroužky. Tento poněkud neblahý svět sociální práce ve věznicích mě přivedl k myšlence výzkumu a ke zmapování, jak probíhá sociální práce ve věznicích.

Velmi se zajímám o sociální práci ve výkonu trestu. Tento zájem mne ale přivádí na myšlenku, zda sociální práce nese nějaké pomyslné ovoce... A jestli skutečně lidem ve vězení nějak pomáhá? Zájem jsem proto zaměřil na vícekrát trestané recidivisty.

5. Praktická část

Praktická část mé diplomové práce je věnována výzkumu na oddělení výkonu trestu s ostrahou. Na toto oddělení jsou umisťováni odsouzení, kteří spáchali závažný úmyslný trestný čin, nebo jsou již ve vězení po několikáté. Vazební věznice Praha Pankrác je věznicí jak vazební, tak i pro výkon trestu. Z tohoto důvodu je zde velká fluktuace jak obviněných, tak i odsouzených. Proto budu moci do výzkumu zahrnout co nejširší, a co nejroznorodější vzorek respondentů. Výzkum se skládá z částí: z předvýzkumu a samotného výzkumu.

5.1.1 Hlavní cíl výzkumného problému

Hlavní výzkumná otázka

Jakým způsobem je prováděna sociální práce ve výkonu trestu. V teoretické části mé diplomové práce uvádím, že sociální práce, jak je dnes nastavena ve věznicích, ve výkonu trestu je nastavena dobře a pokrývá potřeby většiny klientů. Pomáhá odsouzeným se znovu začlenit do společnosti a zmírňuje negativní vlivy jako je právě prizonizace a následná recidiva. Programy zacházení, které se na každého odsouzeného ve výkonu trestu zpracovávají, mají svůj smysl a jsou hlavní kostrou v sociální práci s těmito lidmi. Výzkum tedy budu směřovat v praktické části tímto směrem, budu se snažit tuto hypotézu potvrdit nebo vyvrátit.

K prověření pravdivosti této hypotézy mne motivovaly názory některých spolupracovníků, že sociální práce ve věznicích je v úpadku, nijak neřeší hlavní problém výkonu trestu, tzv. každoroční nárůst odsouzených, jejich neustálá recidiva. Já osobně jsem si tohoto problému vědom, a proto jsem si zjištění pravdivosti této hypotézy vybral jako hlavní úkol.

5.1.2 Dílčí cíle

Na několika řádcích se budu snažit shrnout problematiku skutečné pomoci ve výkonu trestu odsouzeným. Podchytit všechny možné problémy a přeformulovat je do několika jednoduchých otázek, tzv. dílčích cílů. Na základě vyhodnocení se budu snažit odpovědět na hlavní výzkumnou hypotézu.

DC 1. Jaká je role sociální práce ve výkonu trestu?

Domnívám se, že každý odsouzený vnímá přítomnost, práci sociálních pracovníků a dalších odborníků, jako jistou formu pomoci v jeho situaci. Je ovšem otázkou, jestli tomu tak skutečně je. Zdali odsouzení tyto odborníky nevnímají spíše jako „nutné zlo“, nebo jako další část nadvlády vězeňského systému nad nimi samotnými.

DC 2. Jak já, jako sociální pracovník, bych mohl přispět k zlepšení sociální práce ve věznicích?

Předpokládám, že každý odsouzený má minimální představu, jak by měl jeho výkon trestu probíhat, co by měl zahrnovat a obsahovat (vzdělání, práce). Proto budu zjišťovat jak já, jako sociální pracovník, bych mohl využít těchto představ. Během své praxe jsem zjistil, že každý odsouzený má jistou vizi (legální), co bude dělat, až bude propuštěn. Kladu si proto za cíl, jak mohu já, jako sociální pracovník tuto vizi pomoci naplnit.

DC 3. Plní programy zacházení svou resocializační úlohu v každodenním dni odsouzených?

Programy zacházení jsou hlavní náplní sociální práce ve výkonu trestu. Jejich dodržování a plnění je sledováno zákonem. Naopak jejich porušování se neblaze projevuje v negativních posudcích u soudů a různých řízeních s odsouzeným člověkem. Otázkou ale je, zdali programy zacházení i přesto, že jsou povinné, mají co odsouzeným lidem dát? Zdali je mají čemu naučit, a jestli odsouzení uplatní získané dovednosti v životě mimo vězení?

DC 4. Vede skutečně sociální práce a vše, co představuje, k budoucímu zlepšení života odsouzeného po propuštění na svobodu?

Sociální práci se rozumí pomoc člověku v nějaké nouzi. Ve výkonu trestu je to forma cílené pomoci lidem, kteří se většinou zcela vlastním přičiněním dostali do vězení, často ne naposledy. Tito lidé zde nejsou dobrovolně, ale sžili se s prostředím tak dokonale, že jinde už neumí žít. Sociální práce by jim měla podat pomocnou ruku a nasměrovat je zpět do nekriminální společnosti. Otázkou ale zůstává, jestli se to opravdu daří?

5.1.3. Operacionalizace výzkumného problému

Tabulka č. 1 – operacionalizace výzkumného problému

Dílčí znaky	Technika	Respondenti (odsouzení)	Znaky dotazníku
DC 1. Jaká je role sociální práce ve výkonu trestu?	Kvantitativní dotazník	Odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody s ostrahou ve věznici Praha Pankrác na oddělení A2A.	Z8 – Byl jste ve výkonu trestu někdy nucen vyhledat pomoc sociálního pracovníka? Z9 – Kolikrát jste za dobu tohoto výkonu trestu spolupracoval na své resocializaci se sociálním pracovníkem? Z10 – Kdyby sociální pracovníci ve věznici najednou nebyli, všimli byste si toho nějak?
DC 2. Jak já, jako sociální pracovník, bych mohl přispět k zlepšení sociální práce ve věznicích?	Kvantitativní dotazník	Odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody s ostrahou ve věznici Praha Pankrác na oddělení A2A.	Z2 – Jak na vás působí kvalita práce, pomoc ze strany sociálních pracovníků a dalších zaměstnanců věznice? Z4 – Pomohl vám někdy nějaký zaměstnanec věznice s vaším problémem (jakýmkoliv)?
DC 3. Plní programy zacházení svou resocializační úlohu v každodenním dni odsouzených?	Kvantitativní dotazník	Odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody s ostrahou ve věznici Praha Pankrác na	Z3 – Jsou podle vás resocializační programy správně nastavené a pomáhají vám? Z5 – Jak byste ohodnotil možnosti vlastního

		oddělení A2A.	rozvoje a seberealizace ve věznicí?
DC 4. Vede skutečně sociální práce a vše, co představuje k budoucímu zlepšení života odsouzeného po propuštění na svobodu?	Kvantitativní dotazník	Odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody s ostrahou ve věznicí Praha Pankrác na oddělení A2A.	Z6 – Dokázal jste sehnat ve výkonu trestu nějakou práci? Z1 – Jak byste ohodnotil prospěšnost vašich volnočasových aktivit? Z7 – Naučil jste se v minulém výkonu trestu nějakou pracovní nebo jinou dovednost, která podle vás vám prodloužila, popř. usnadnila pobyt na svobodě?

5.1.4. Metody výzkumu

Pro tento výzkum byla zvolena metoda dotazování, jako technika byl zvolen dotazník.

- **Metoda** je postup nebo návod, jak získávat správné poznatky, prostředek poznání. Metoda a systém tvoří podstatu vědy, přičemž systém představuje její obsahovou stránku, zatímco metoda její stránku formální. Systémem míníme uspořádaný celek poznatků či obsahů vědy. Výhodou je možnost získat v krátkém časovém úseku informace od velkého počtu respondentů a nízký náklad. Nevýhodou je ověření platnosti údajů a neschopnost jít příliš do detailů. Dotazník je tedy standardizovaným souborem otázek, které jsou naformulovány pro všechny respondenty stejně. Již při přípravě dotazníku se musí hledět na to, že výzkumník nemusí být při výzkumném šetření přítomen, a proto sestavení dotazníků musí odpovídat znalostem,

inteligenci a povaze respondentů. Nepřítomnost výzkumníka je nevýhodou v tom, že nemůže reagovat na dotazy, popřípadě vysvětlit položené otázky. Otázky v dotazníkovém šetření mohou být otevřené, zavřené, polootevřené a filtrační (*Václav Lamser Základy sociologického výzkumu* 1966).

5.1.5. Sestavení dotazníku

Dotazník byl sestaven formou otevřených, polozavřených otázek a obrázků. Otázky byly formulovány s ohledem k inteligenci a sociálnímu rozdílu respondentů. V úvodu dotazníku jsem respondentům vysvětlil smysl jeho poslání, a ujistil o anonymitě. První otázku jsem vytvořil jako jednoduchý obrázek 3 tváří. Abych neodradil respondenty přílišnou složitostí dotazníku, tak jsem se zpočátku snažil situaci odlehčit. Proto první otázka zněla: „**Jak byste pro vás ohodnotil prospěšnost vašich volnočasových aktivit?**“ V odpovědích jsem očekával dobrou a nic nenapovídající informaci. Odpovědi vztahuji k možnostem jejich osobního vyžití. Někteří respondenti mají vlastního volného času až nadbytek.

5.2. Předvýzkum

Cílem mého předvýzkumu bylo zjistit, jestli naformulované otázky a úkoly budou jasné a srozumitelné. Zdali mířím k jasnému cíli, abych se vyvaroval zbytečných chyb, které by mohly nastat. Dotazník byl rozdán ve věznici Praha Pankrác na ostrahovém oddělení C, oddíl A2A v malém vzorku 20 odsouzeným. Po vyhodnocení dotazníku jsem udělal několik zásadních úprav, jako odstranil mnoho psaného textu a nahradil jej obrázky. Důvodem k této změně bylo zjištění, že nemalý počet respondentů má problémy se čtením, popř. jsou analfabety. Někteří z klientů považovali psaný dotazník za („nablblý“), málo zábavný. Musel jsem také z dotazníku zcela vypustit cizí slova, třebaže jsem se domníval, že je budou respondenti znát (prizonizace, makrosociální atd.). Výsledkem mé snahy je předkládaný dotazník. Respondenti se k němu vyjádřili, že je docela zábavný, poutavý, vypovídající a vyplnili jej. Další skutečností, se kterou jsem se v předvýzkumu setkal, byl nezájem některých etnických skupin. Byli to Romové, kteří nejevili o výzkum vůbec žádný zájem, třebaže jsem je ujistil o anonymitě i

jednoduchosti dotazníku. Naopak Vietnamci, hovořící nesprávnou češtinou, se o vyplnění snažili. Bohužel psanému textu rozuměli jen někteří.

I u některých kolegů, jak příslušníků, tak odborných zaměstnanců jsem se setkal s nepochopením. Musel jsem dlouhosáhle vysvětlovat, co to vlastně po těch „muklech“ chci. Zřejmě je to zajímavé hlavně proto, abych neodkryl před vedením věznice nějaké jejich nedostatky. Z rozhovorů jsem si tak nějak vyvodil, že zřejmě něco skrývají, anebo znají nedostatky ve své práci. Toto poněkud neuspokojivé zjištění mě motivovalo k větší výzkumné aktivitě.

5.3. Popis realizace výzkumného šetření

Jsem již 10. rokem příslušníkem VS Praha Pankrác a pracuji jako vedoucí zaměstnaných odsouzených na stanovišti úklid VV.

Dotazníky jsem rozdál na oddělení s ostrahou blok A2A. Výzkumné šetření bylo realizováno 15. dubna 2015 ve věznici Praha Pankrác, oddělení s ostrahou A2A. Upozornil jsem respondenty na co nejpravdivější vyplnění a byl jsem v tomto ohledu ujištěn. Sledovaná proměnnost měla charakter reaktivního znaku (respondent ví, že je sledován, mohlo v souhrnu odpovědí dojít k příznivějším výsledkům, než jaká je skutečnost). Dotazníky byly vráceny téhož dne asi za 2 hodiny se 100% návratností. Byl jsem navíc mile překvapen několika odsouzenými, kteří tvrdili, že to byla docela, cituji : „*pr-del*“.

5.4. Charakteristika výzkumného souboru

Při výběru byl použit náhodný výběr odsouzených, kteří jsou umístěni do výkonu trestu odnětí svobody v oddělení s ostrahou. Vzhledem k tomu, že ve VTOS s ostrahou se nachází kolem 345 odsouzených, při výběru respondentů bylo dotázáno 110 odsouzených, kteří byli ochotni dobrovolně dotazník vyplnit.

5.5. Vyhodnocení výzkumu

Otázka č1.

- **Jak byste pro vás ohodnotil prospěšnost vašich volnočasových aktivit?**

Tabulka č.2 *Vede skutečně sociální práce a vše, co představuje k budoucímu zlepšení života odsouzeného po propuštění na svobodu?*

	Počet odpovědí	Četnost(%)
😊	65	59
😐	35	32
😞	10	9
celkem	110	100

Z této tabulky jasně vyplývá, že ze 110 respondentů je pouze 65 dotázaných spokojeno s prospěšností volnočasových aktivit. Odsouzení si nejvíce pochvalují jako volnočasovou aktivitu chození do posilovny, popř. akvaristický a hudební kroužek. Tyto aktivity však nemají mnoho společného se sociální prací. Do normálního života, snad kromě větší fyzické odolnosti, je nepřipraví. Volnočasová aktivita práce s PC, kroužky cizích jazyků vedené sociálními pracovníky, ale také samotnými vězni, jsou navštěvovány velmi zřídka. Ve výhodě jsou respondenti se vzděláním, kteří najdou po propuštění uplatnění (kriminalita bílých límečků).

Otázka č 2.

- **Jak na vás působí kvalita práce a pomoc ze strany sociálních pracovníků a dalších zaměstnanců věznice?**

DC 2 *Jak já, jako sociální pracovník, bych mohl přispět k zlepšení sociální práce ve vězních?*

Na tuto otevřenou otázku 80% respondentů odpovědělo, že sociální pracovníci

toho moc nedělají. Po vyhodnocení jejich odpovědí jsem došel k závěru, že respondenti kladenou otázku nepochopili.

Odsouzení vstávají ve 4.30 hod., sociální pracovníci přicházejí do svých kanceláří v 8.00hod., pracovat však začínají až po kávě a nezbytné cigaretě cca v 9 hod. Tuto skutečnost musím bohužel potvrdit, jejich kanceláře jsem vícekrát navštívil. Odsouzení, zvláště pak ti, kteří jsou ve vězení poněkolkáté, nebo ti, co jsou zde již řadu let, vnímají čas specificky. Často nechápou, že když oni vstávají ve 4.30, proč v tuto hodinu není přítomen někdo ze sociálních pracovníků, který by s nimi začal pracovat. Postupná ztráta soudnosti s časovým harmonogramem zaměstnanců a odsouzených je velice častým jevem, a někteří odsouzení se jen těžko s touto skutečností vyrovnávají. Se zaměstnanci věznice se setkávají každý den, považují je v podstatě něco jako součást vězeňského inventáře. Někdy jim jde jen těžko vysvětlit, že sociální pracovník není ve vězení za trest, že má i svůj vlastní život. Nicméně sociální pracovník by měl dbát na svůj osobní statut, určitá míra důstojnosti by měla být pro něho samozřejmostí. Pití kávy s nohama na stole nesmí být upřednostňováno před prací s klienty.

Otázka č 3.

- **Jsou podle vás resocializační programy správně nastavené a pomáhají vám?**

Tabulka č. 3 *Plní programy zacházení svou resocializační úlohu v každodenním dni odsouzených??*

	Počet odpovědí	Četnost(%)
Ano	38	35
Ne	65	59
Nevím	7	6
celkem	110	100

Na tuto otázku 65 respondentů odpovědělo záporně. Tak velký počet záporných odpovědí mne přivedl k otázce, co vadí klientům na resocializačních programech? Odpověď mě poněkud překvapila. Nejčastěji zněla: „V podstatě

žádné nejsou,“ „je jich tak málo, že to ani nestojí za řeč.“ Uvádím na malém příkladu. Vícenásobný recidivista romského původu Pan X se chtěl přihlásit na kurz filmového diváka a na výuku práce s počítačem. Bylo mu to schváleno a do kurzu měl docházet každé pondělí a čtvrtek od 15.00. Školitelé (vychovatel nebo sociální pracovník) ale byli v uvedenou dobu mimo věznici, pak byla z personálních důvodů výuka odvolána, nakonec zrušena kvůli nemoci. Když se Pan X konečně po 2 měsících dostal k počítači, nic jiného než hraní her na PC se nenaučil. Kurz filmového diváka probíhal způsobem, že vychovatel pustil film na DVD, který si sami odsouzení přinesli. Když film skončil, tak bez jakékoli diskuse šli všichni zase zpět na oddělení. Pan X byl pochopitelně touto skutečností natolik znechucen, že šel raději do sportovního kurzu nohejbalu. Kurz si vedou sami odsouzení a je realizován na vycházkovém dvoře. Jak je tedy na první pohled jisté, tak tento resocializační program tomuto člověku moc k užitku nebude. Strávený čas ve věznici využije pouze k tomu, aby se od ostatních vězňů naučil to, co ještě neumí, a své letité kriminální dovednosti předá dál. Několik odsouzených je ale s programy spokojeno. Jsou to především respondenti, kteří již nějaké vzdělání mají, nejsou vězeňskou subkulturou tolik narušeni. Ze všech sil se snaží, aby vězení nebylo jejich posledním trvalým bydlištěm. Dochází na dobrovolné kurzy cizích jazyků, které vedou většinou sami vězňové. Nejčastěji jde o kurzy angličtiny, němčiny, vietnamštiny, francouzštiny. Věznice si z finančních důvodů nemůže v tomto oboru přijmout nové zaměstnance. Často tak jde o vězeňskou výpomoc a ten, kdo něco umí, to učí dál. Nebývá ojedinělým případem, že v pracovní době zaměstnanci věznice docházejí za vyučujícím cizincem a tak studují jeho jazyk.

Otázka č 4.

- **Pomohl vám někdy nějaký zaměstnanec věznice s vaším problémem (jakýmkoliv)?**

Tabulka č. 4 *Jak já, jako sociální pracovník, bych mohl přispět k zlepšení sociální práce ve věznicích?*

	Počet odpovědí	Četnost(%)
Ano	72	66

Ne	20	18
Nevím	18	16
celkem	110	100

Tuto otázku jsem do výzkumu zavedl s úmyslem, že každý zaměstnanec věznice, který přichází do denního styku s vězni, vykonává malou či velkou formu sociální práce. Mezi všemi lidmi ve věznici vznikají jisté formy sociálních interakcí a vzájemně se ovlivňují. Pokud nějaký zaměstnanec s odsouzeným jedná, jedná s ním za nějakým účelem. Důvodem je smysl výkonu jeho zaměstnání nebo zaměstnání odsouzeného. Navíc, zaměstnanci věznic v ČR mají podepsán etický kodex zaměstnance VSČR, ve kterém se mimo jiné píše, že máme být všem klientům v rámci své činnosti nápomocni zvládat výkon trestu. Proto mě ani příliš nepřekvapilo zjištění, že odsouzení mají poměrně dobré zkušenosti s obracením se na zaměstnance se svými problémy. Nejčastější formy dotazů či potřeb pak jsou typu: „Co mám komu napsat; kam mám co poslat; jak se který formulář vyplňuje?“ Odborní zaměstnanci v čele se sociálními pracovníky, ale i uniformovaní příslušníci, pak často zodpovídají nejrůznější dotazy ohledně podmínečných propuštění atd. Odsouzení jsou velice vděční za jakoukoliv vstřícnou pomoc, protože zaměstnanec věznice je často jedinou důvěryhodnou osobou, se kterou přijde dotyčný odsouzený do osobního styku.

Otázka č 5.

- **Jak byste ohodnotil možnosti vlastního rozvoje a seberealizace ve věznici?**

Tabulka č. 5 *Plní programy zacházení svou resocializační úlohu v každodenním dni odsouzených??*

	Počet odpovědí	Četnost(%)
	46	42
	30	27
	34	31
celkem	110	

Na tuto otázku kladně odpovědělo jen 46 respondentů. Ostatní si nebyli jistí, popř. hodnotili negativně. Při vyhodnocování otázek výzkumu jsem si nejdříve myslel, že vlastní realizace, další rozvoj, je jim cizí. Pak ale vyšlo najevo, že respondenti, kteří hodnotili negativně nebo neutrálně, řádně nepochopili smysl a obsah otázky. Také v několika dotaznících bylo u této otázky dopsáno: buď něco neslušného, obrázek dámského klína, popřípadě jen otazník. I tak ale tato otázka má jistou vypovídací hodnotu. Už jen to, že nějaký muž dospělého věku nechápe slova seberealizace a vlastní rozvoj nám dává informaci, že bychom s takovým to člověkem měli něco dělat, nějak se ho pokusit dovzdělat. Zde by měly zapracovat vzdělávací mechanismy věznice. Mám na mysli již zmíněné programy zacházení, ve kterých je důležitá část o osobním rozvoji a vzdělání odsouzených. Tady ale také narážíme na otázku vlastní potřeby se vzdělat. Pokud klient nemá zájem, nikdo s ním moc nezmůže, třebaže schopnosti ke vzdělatelnosti má.

Otázka č 6.

- **Dokázal jste sehnat ve výkonu trestu nějakou práci?**

Tabulka č. 6 *Vede skutečně sociální práce a vše, co představuje k budoucímu zlepšení života odsouzeného po propuštění na svobodu?*

	Počet odpovědí	Četnost(%)
Ano	65	59
Ne	8	7
Brigádu	37	34
celkem	110	100

Vazební věznice Praha Pankrác patří mezi věznice s vysokou zaměstnaností odsouzených, až 80% z těchto lidí někde pracuje. V areálu věznice je několik provozů, jako tiskárna, kovodílny, truhlárna, nemocnice. A práce je také na samotném chodu věznice jako oddělení údržby, úklidu, správa různých skladů materiálu. Dále mimo věznici vycházejí denně pracovní tzv. „volná komanda“ na Ministerstvo vnitra nebo různé ubytovny VSČR atd.. Jak je všeobecně známo, práce šlechtí, a i ve výkonu trestu tomu není jinak. Odsouzení pracují rádi a ochotně si práci sami hledají. Platí to i u odsouzených, kteří venku na svobodě

nikdy předtím nepracovali. Je to dáno také tím, že práce je ve výkonu trestu povinná a odmítnutí práce je považováno za kázeňský přestupek. Pro odsouzené je jakákoliv práce lepší, než celé dny, týdny a roky „sedět na baráku“ a nedělat nic. Navíc, kdo dobře pracuje, má dobrý posudek od vychovatele k soudu, má tedy větší pravděpodobnost podmíněčného propuštění na svobodu. Proto mne odpověď na otázku pohledávky práce, ze 110 odsouzených 65 jich práci má, nepřekvapila. Poněkud mě zarazilo zjištění, kolik lidí má jen brigádu. Brigády jsou u zaměstnavatelů oblíbené. Odsouzený dělá zdarma, pracuje nejen za přídavek na jídlo, ale také proto, že se musí ukázat, jaký je pracant. Praxe je taková, že odsouzený chodí jako brigádník (bez časového omezení) na pracoviště. Když je s ním vedoucí na pracovišti spokojen, nechá ho odbornou komisí posoudit. Komise má 9 členů, jsou v ní jak sociální pracovníci, tak psychologové a i vedoucí VT. Při kladném hodnocení je odsouzený na pracoviště trvale zařazen. Odsouzený pak dostává plat, musí si z něj hradit výkon trestu, všechny ostatní pohledávky, dluhy, alimenty, náklady na soudní řízení. Část zbývajících peněz jde na tzv. úložné a kapesné. Peníze na úložném fondu jsou vyplaceny při odchodu z věznice. Je tedy jasné, že brigádníci jsou z finančního hlediska pro věznici výhodnější a lukrativnější. Často se tedy nechávají odsouzení na brigádě déle než je nutné, věznice tím šetří. To ale u velké části odsouzených vede k různým frustracím, k méně kvalitní práci. Především to podporuje tzv. druhý život odsouzených, jak jsem uváděl v teoretické části. Dlouhé brigády pak přímo narušují efektivní sociální práci s vězni a zhoršují prizonizaci. Odsouzení musí vidět, že vlastní prací jde něčeho dosáhnout, v něčem se zlepšit. Pokud po několikaměsíční brigádě jsou nuceni si najít jinou práci, tak plat nedostanou žádný.

Otázka č 7.

- **Naučil jste se v minulém výkonu trestu nějakou pracovní nebo jinou dovednost, která by podle vás vám prodloužila nebo usnadnila pobyt na svobodě?**

Tabulka č. 7 *Vede skutečně sociální práce a vše, co představuje k budoucímu zlepšení života odsouzeného po propuštění na svobodu?*

	Počet odpovědí	Četnost(%)
Ano	20	18
Ne	84	76
Nevím	6	6
celkem	110	100

Zásady výkonu trestu zní: zamezit v dalším páčání trestné činnosti, ochránit tak společnost, vzdělat, převychovat a v neposlední řadě zbavit pocitu viny. Nejdůležitější je ale člověka po výkonu trestu navrátit zpátky do společnosti – resocializovat. Jak již bylo uvedeno výše, odsouzení rádi a často ve výkonu trestu pracují. Přináší jim to možnost výdělků, rozumného trávení času a také možnosti se něco naučit. S učením je to ale trochu problém, protože odsouzených, kteří pracují si už v podstatě nikdo nevšímá. Jednou za 4 měsíce je navštíví probační a mediační služba, a to dokonce, jen když je to od soudu nařízeno. Probační a mediační služba také dělá s odsouzenými pohovory o jejich budoucím životě. Respondenti v dotazníku často uvedli, že se v minulém trestu nic nenaučili, co by jim pomohlo déle zůstat na svobodě. Svoji současnou recidivu do jisté míry přikládají právě této skutečnosti. Sociální práce, programy zacházení by přitom měly těmto lidem pomáhat, připravovat je na život po výkonu trestu.

Otázka č 8.

- **Byl jste ve výkonu trestu někdy nucen vyhledat pomoc sociálního pracovníka?**

Tabulka č. 8 *Jaká je role sociální práce ve výkonu trestu?*

	Počet odpovědí	Četnost(%)
Ano	89	81
Ne	6	5
Nevím	15	14
celkem	110	100

Podle této otázky se ukázalo, jak jsou sociální pracovníci i přes mnohé nedostatky ve věznicích potřeba. Takřka každý odsouzený během výkonu trestu přijde do styku se sociálním pracovníkem, a to i když o to nejeví zájem. Sociální pracovníci se zasazují o celou řadu aktivit. Zúčastňují se všech možných

pohovorů, komisí, které odsouzeného bezprostředně ovlivňují. Sociální pracovník je pak často jediným člověkem, na kterého se odsouzený může obrátit o pomoc. Pomůže mu při zařizování nového občanského průkazu, pasu nebo jakéhokoli důležitého dokladu. Sociální pracovníci také zprostředkovávají různé netradiční návštěvy (intimní návštěva manželky, družky atd.). Jak tedy plyne z této otázky: sociální pracovníci jsou v každé věznici nedílnou součástí sociální práce ve výkonu trestu.

Otázka č 9.

- **Kolikrát jste za dobu tohoto výkonu trestu spolupracoval na své resocializaci se sociálním pracovníkem?**

Tabulka č. 9 *Jaká je role sociální práce ve výkonu trestu?*

	Počet odpovědí	Četnost(%)
1 až 2x	10	9
3x až 4x	15	14
5x a více	85	77
celkem	110	100

Na oddělení výkonu trestu s ostrahou, kde byl tento výzkum prováděn, je běžná doba odnětí svobody od 5 let výše. Takže jak respondenti uvádějí, většina z nich spolupracovala nebo spolupracuje na své resocializaci se sociálním pracovníkem poměrně často. Podle mého zjištění není sociálních pracovníků ve věznicích dostatek. Odsouzení musí často čekat i několik dní, než si na jejich potřeby sociální pracovník udělá čas. Sociální pracovníci jsou natolik zavaleni různou prací, především pak papírováním (úřednicinou), že tak ztrácejí potřebný čas, který by mohli věnovat klientům. Tento problém ztěžuje práci všem sociálním pracovníkům ve věznicích ČR.

Otázka č 10.

- **Kdyby sociální pracovníci ve věznici najednou nebyli, všimli byste si toho nějak?**

DC 1 *Jaká je role sociální práce ve výkonu trestu?*

Touto závěrečnou výzkumnou otázkou se snažím parafrázovat zázračnou otázku na změnu: jestli by si vůbec odsouzení všimli, že sociální pracovníci zmizeli a jak? Nejčastější odpověď byla: „Ano, všiml podle prázdné kanceláře, kolem které chodím ráno do práce.“ Další častá odpověď byla: „Ano, všiml, nikdo by se mnou nešel na kurz vaření a na kapelu.“ Jak je z této otázky patrné, tak odsouzení vnímají velice pozorně přítomnost sociálních pracovníků. Při vyhodnocování celého výzkumu jsem došel k poznatku, že odchodu (vymizení) sociálních pracovníků by si všimli nejméně narušení vězňů. Recidivisté, kteří jsou ve výkonu trestu po desáté a více, by jejich nepřítomnost ani nezaznamenali. Podle vyjádření recidivistů : „Nám je vše lhostejno!“

5.6 Interpretace výsledků

Nyní na základě vyhodnocení dotazníku budou zodpovězeny dílčí cíle a následně bude zodpovězen cíl hlavní.

DC 1 *Jaká je role sociální práce ve výkonu trestu?*

- **Z8 – Byl jste ve výkonu trestu někdy nucen vyhledat pomoc sociálního pracovníka?**
- **Z9 – Kolikrát jste za dobu tohoto výkonu trestu spolupracoval na své resocializaci se sociálním pracovníkem?**
- **Z10 – Kdyby sociální pracovníci ve věznici najednou nebyli, všimli byste si toho nějak?**

Na sociální práci ve výkonu trestu se podílí mnoho odborníků, jak již bylo uvedeno výše v teoretické části. Proto jsem se zde zaměřil jen na ty nejpovolanější, a to jsou sociální pracovníci, kteří mají jako hlavní náplň své práce sociální práci. Jak je zřejmé z proběhlého výzkumu, sociální pracovníci jsou ve své práci nezastupitelní. Nikdo z celého personálu věznice není natolik odborně vzdělán a poučen praxí, jak sociální práci s těmito respondenty provádět. Klienti výkonu trestu jsou si toho dobře vědomi. Ve výzkumu vyjádřili jasnou

potřebu sociálních pracovníků. Resocializace bez sociálních pracovníků by podle mého hodnocení nebyla v podstatě vůbec možná. Jakékoliv zhoršení, již tak dost napnuté finanční a personální situace, by v českých věznicích vedlo k velkým vlnám nepokojů, a k dalším nárůstům recidivy. Sociální pracovníci totiž ve výkonu trestu nevytvářejí jen tu jasnou, prostou sociální práci, klientům pomáhat v jejich momentálních situacích. Sociální pracovníci také fungují jako jistý „tlumič“ mezi dosti tvrdým vězeňským režimem, jak druhého života odsouzených, tak se světem uniformovaného personálu. Především však odsouzeným přibližují trochu normální svět za mřížemi. Tento svět bohužel každý odsouzený klient dřív nebo později znovu „navštíví“. Na kvalitě sociální práce ve vězení závisí, jak se bude na svobodě chovat.

DC 2 Jak já, jako sociální pracovník, bych mohl přispět k zlepšení sociální práce ve věznicích?

- **Z2 – Jak na Vás působí kvalita práce a pomoc ze strany sociálních pracovníků a dalších zaměstnanců věznice?**
- **Z4 – Pomohl vám někdy nějaký zaměstnanec věznice s vaším problémem (jakýmkoliv)?**

Sociální práce ve výkonu trestu balancuje na pomyslné a velice tenké nitce mezi prací a posláním. Sociální práce v té nejčistší formě posláním je. Sociální pracovníci musí však z něčeho žít a tak tady, jako i v jiných situacích, narážíme na problém peněz a financí vůbec. Od tohoto problému se odvíjí všechny ostatní. Kvalita sociální práce, tak jak ji vnímají odsouzení, může být v přímém rozporu s chápáním kvality, jak ji vnímáme my ostatní. Sociální pracovník, i když je někdy docela „drsný“ na odsouzené, může v konečné fázi vykonávat daleko lepší a kvalitnější sociální práci než člověk, který pracuje velice empaticky a vstřícně. Takový to člověk odsouzeným vůbec nerozumí, a oni mají z něho jen legraci. Sociální práce ve výkonu trestu je natolik specifická, že ji nemůže vykonávat i jinde velice úspěšný sociální pracovník. Je třeba si uvědomit, že výkon trestu shromažďuje to nejhorší, co lidská společnost je schopna „vyplodit“ ze svých řad. Sociální práce se tyto lidi má pokusit „narovnat“ a vrátit zpátky do společnosti. Z

té největší části je to právě zásluha sociálních pracovníků. Takže: jak já, jako sociální pracovník, mohu přispět k zlepšení sociální práce ve věznicích? Musím si zachovávat zdravý selský rozum, velkou část osobní sebereflexe, trochu nebezpečné empatie, v dobrém slova smyslu stát se trochu vzorem pro odsouzené. Jít jim příkladem, hovořit s nimi o jejich problémech a dávat jim jasně najevo, že nikdy není pozdě se změnit, i když jim celý svět dává najevo opak.

DC 3 *Plní programy zacházení svou resocializační úlohu v každodenním dni odsouzených*

- **Z3 – Jsou podle vás resocializační programy správně nastavené a pomáhají vám?**
- **Z5 – Jak byste ohodnotil možnosti vlastního rozvoje a seberealizace ve věznici?**

Programy zacházení, jak již bylo výše uvedeno, zpracovává na každého odsouzeného celý tým odborníků. Měla by v něm být uvedená o daném člověku všechna známá fakta. Vzhledem k finančním možnostem věznic, k vysokému počtu odsouzených, se programy zacházení často staví na všeobecně známých faktech. Opravdové snaze, „ušití na míru“, je vzdáleno na míle daleko. Resocializace odsouzených a programy zacházení jsou přímo odvislé od finančních možností věznice a také od toho, jestli daný odsouzený chodí do práce. Ti, kteří pracují celý den někde ve výrobě za minimální mzdu, tak po návratu zpět do věznice nemají o nějaké resocializační aktivity zájem. Práce je také formou resocializace. Většina odsouzených pracuje hlavně proto, aby unikla neuvěřitelné nudě a zbytečným aktivitám, co podle nich ve věznici musí absolvovat. Kromě práce a různých pohovorů se programy zacházení provádějí mimopracovními aktivitami. Sem, kromě oblíbeného sportu, kam se velká část odsouzených hlásí, patří i různé zájmové kroužky a kurzy. Kurzy vaření, keramická dílna, hudební kroužek, kroužek počítačů, cizích jazyků, klub filmového diváka atd. Tyto mimopracovní aktivity jsou krásná věc, ale podle samotných odsouzených, je to k ničemu. Často chybí odborné vedení a když nechybí, musí takový zaměstnanec zvládnout tak velkou skupinu lidí, že to v konečném výsledku pro odsouzené

nemá žádný smysl. Dle tohoto výzkumu i mých vlastních zkušeností a výpovědí odsouzených, jsou resocializační programy úplně zbytečné. Nic z toho, kromě práce, kterou odsouzení vykonávají, je nikam neposouvá. Takto vykonávané programy zacházení nijak nepřipravují odsouzené na život mimo věznici a ničemu důležitému je neučí. Odsouzený pak brány věznice často opouští, nepoznamenám převýchovou, ale s novými kontakty na další zločince a s novou zkušeností, jak se stát ještě lepším kriminálním.

DC 4 *Vede skutečně sociální práce a vše, co představuje k budoucímu zlepšení života odsouzeného po propuštění na svobodu?*

- **Z6 – Dokázal jste sehnat ve výkonu trestu nějakou práci?**
- **Z1 – Jak byste ohodnotil prospěšnost pro vás vašich volnočasových aktivit?**
- **Z7 – Naučil jste se v minulém výkonu trestu nějakou pracovní nebo jinou dovednost, která podle vás vám prodloužila, usnadnila pobyt na svobodě?**

Sociální práce je činností, která by měla lidem v tíživé životní situaci přijít na pomoc. Nenechat je padnout na samotné dno lidské společnosti, popř. jim pomoci od pomyslného dna se odrazit vzhůru. Mnoho klientů sociální práce ve výkonu trestu je právě na tom pomyslném dně společnosti. Velmi často nikam nepatří, nemají nikoho, kdo by se o ně postaral, komu by chyběli. Takoví to lidé jsou pak ve výkonu trestu rádi, protože tady někam patří. Tady mají své známé a po čase vězeňský systém ovládají natolik, že už ven nechtějí. Možná jen na nějakou tu přechodnou dobu, na tzv. dovolenou, kterou stráví (mimo výkon trestu) velice bujarou zábavou, než je zase policie zpět přiveze. Této skupině lidí by měla sociální práce, a vůbec celý vězeňský aparát, poskytnout i jinou možnost. Ve výkonu trestu se to řeší hlavně formou práce, vzdělávacími, volnočasovými aktivitami. Jak jsem již výše uvedl, volnočasové aktivity, a s tím spojená sociální práce příliš nefungují. Vězni mají podle zákona o výkonu trestu povinnost ve výkonu trestu pracovat. Sociální práce s tím spojená, osvojování pracovních návyků, ale naráží na problém, že mnoho odsouzených pracovat neumí. V životě

nepracovali, živilí se na ulici nebo z toho, co si někde podloudně sehnali drobnou majetkovou kriminalitou. Takový člověk ani ve výkonu trestu nesežene kvalifikovanou a trochu slušně placenou práci. Tito odsouzení, a je jich opravdu velké množství (tisíce), pak zastávají různé pomocné profese jako je úklid věznice, stříhání trávníků atd. Po ukončení trestu mají v posudku od soudu napsáno, že jsou bez kvalifikace, bez odborného vzdělání. Na celé řadě pracovišť není přítomen žádný odborně vzdělávací personál – vychovatel, sociální pracovník, který by tyto odsouzené posouval někam výš k cílům, které by jim pomohly. Tak se běžně stává, že odsouzený, který je zaměstnán na úklidu věznice, celé pracovní týdny uklízí jednou a tu samou chodbu, a to i po veškerou dobu trvání trestu. To znamená, že až bude propuštěn, nenaučil se žádné pracovní návyky, nic z odborné práce. Sociální pracovníci by se měli především, jak vyplývá z tohoto výzkumu, zaměřit na práci s již zaměstnanými odsouzenými a prověřit, jestli jim ta jejich práce vůbec do života něco přináší, a zdali si opravdu nějaké sociální – pracovní návyky osvojili.

Diskuse

Na základě tohoto výzkumného šetření, na vzorku 110 odsouzených, na oddělení A2A typu ostraha. Tento výzkum mě poněkud vyvedl z omylu, jak vnímají sociální práci odsouzení ve výkonu trestu, a jak vnímají osobu sociálního pracovníka. Sociální práci totiž často vnímají jako něco zbytečného a obtěžujícího. Sociální pracovník je často mezi odsouzenými oblíben, jeho pomoc klientům je vítána. Výzkum některé otázky ozřejmil, některé nikoliv. Přistoupil jsem proto při vyhodnocování výzkumu ještě k malému polostrukturovanému rozhovoru. Oslovil jsem několik bystřejších odsouzených a ti mi nejasnosti objasnili. Zajímala mne především odpověď na otázku: co si představují pod pojmem sociální práce, a jak by na nich měla být sociální práce realizována? Byl jsem překvapen, jak tyto odsouzení jsou s problematikou obeznámeni a dokázali mi odpovědět. Nejčastějším problémem pak byla potřeba se jiným způsobem realizovat, než jen v některých, cituji „pitomých kroužcích.“ Dalším podle nich hlavním problémem je, a to i ve výzkumu uvádím, že odsouzený vyjde z věznice a je „nikdo.“ Většinou nikoho nemá, má jen naprosto minimální finanční prostředky. Neumí nic, jen to, co se za dlouhá léta ve výkonu trestu naučil. To je ale většinou krást, různě pašovat nelegální věci, fetovat a poflakovat se. Na otázku: „Pokusil jste se s tím něco ve výkonu trestu udělat?“ Odpověď často zněla: „Ano, ale nejde to, a to z naprosto různých důvodů.“ Nejčastějším důvodem je nedostatek pochopení ze strany sociálních pracovníků, hlavně však naprostá lenost klientů a neschopnost čehokoliv dosáhnout. Z výzkumného šetření, a i z tohoto malého rozhovoru jasně vyplynulo, že sociální pracovník je jen člověk. Má v kompetenci výkon trestu několik stovek odsouzených. Není v jeho silách všem pomoci. Sociální práce je potřebná, ale není samospasitelná. Když klient nemá zájem, nikdo mu nemůže pomoci. Celé výzkumné šetření moje znalosti velmi rozšířilo a obohatilo. Pozitivní zprávou je poznatek, že i s nejvíce narušenými lidmi se dá ještě nějak pracovat.

Závěr

Do výkonu trestu odnětí svobody se může dostat každý z nás. Jak říkávají sami odsouzení: „Kriminál je pro každého.“ Poskytovaná pomoc i služby ve výkonu trestu by měly být na profesionální úrovni. Téma mé diplomové práce je: Sociální práce ve výkonu trestu. Toto téma jsem si vybral proto, abych se zamyslel nad problémy a kapacitami sociální práce s lidmi ve věznicích. Tito lidé jsou často na okraji společnosti, která je jako užitečné nepřijímá. Mnoho z nich opustí brány věznic jen na krátkou dobu. Na svobodě začnou opět páchat trestnou činnost a čekají, až je policie zatkne a obviní. Soud je pošle tam, kde jsou vlastně nejvíce doma. Sociální práce by se měla pokoušet z mysli těchto lidí toto stigma nějak vypudit, vymazat. Má k tomu mnoho možností, ale jak bylo při výzkumu zjištěno, nejsou příliš efektivní. Hlavní výzkumnou otázkou a účelem mé diplomové práce bylo zjistit, jestli sociální práce ve výkonu trestu nějak lidem pomáhá, zdali programy zacházení znamenají pro odsouzené pomoc nebo přítěž.

Samostatná pozice sociálního pracovníka ve věznici je k užitku všech odsouzených. Skutečný profesionál, sociální pracovník dokáže svým klientům pomoci jen v rámci věznice. Samotné programy zacházení jsou, jak podle tohoto výzkumného šetření, tak i podle samotných odsouzených, naprosto k ničemu. Z osobního zjištění a i z výpovědí respondentů vyplývá, že ve věznicích nedochází k žádné resocializaci, lidé se sem často vracejí. Respondenti ve výkonu trestu tak často stráví celý život, aniž by to byli doživotní odsouzení. I kvalitní sociální práce s tím nic nenadělá, protože sám sociální pracovník, i když je fundovaný a snaží se ze všech sil, nemůže jednání svých bývalých klientů na svobodě ovlivnit. Jediné, co může sociální pracovník svou prací ovlivnit je to, zdali svému klientovi zvýší šanci na normální, nekriminální život. Toto zvýšení šance ale nebývá nikterak markantní, protože samotný klient musí hlavně sám chtít. Jak postupovat při řešení tohoto problému? Odpověď mohou dát i výsledky mého výzkumu! Sociální pracovníci by měli spolupracovat v civilním životě s ostatními odborníky v oblasti sociální práce. Dále je důležitá spolupráce s různými neziskovými organizacemi a státem zřizovanými postpenitenciálními pracovišti. Sociální práce ve výkonu trestu by neměla končit za zdmi věznice, ale měla by plynule navázat na další sociální práci v civilním životě. Takto zaopatřený klient by si

opravdu radikálně zvýšil šanci do výkonu trestu se nedostat. Co se týká programů zacházení, ty by měly projít radikální změnou. Zbytečné kroužky by měly být nahrazeny povinným vzděláním. Jeho úspěšné dodržování by se mělo promítnout v hodnocení u soudu. Vzdělaný klient se stává daleko kompetentnějším k povaze svého problému. Každým vzděláním roste pomyslná hodnota člověka jak ve společnosti, tak i v mysli samotného klienta.

Významnou část sociální práce ve výkonu trestu tvoří schopnost uniformovaného sboru příslušníků VSČR, mít alespoň nějaké zkušenosti se sociální prací. Jak již bylo napsáno výše, příslušníci jsou v kontaktu s osobami ve výkonu trestu nejčastěji. Proto právě jejich práce by měla být více sociálně zaměřená. Pouhé střežení a nekompromisně odměřený, agresivní přístup dokáže zničit mnohaletou práci sociálního pracovníka. Vykonávání sociální práce příslušníky musím hodnotit velmi kriticky. Podle mého názoru má vězeňská služba v této práci velké mezery, ale také má možnosti nápravy.

Seznam použité literatury

SOCHŮREK J. *Kapitoly z penologie I. díl-Úvod do teorie trestu a trestání*. 3.vyd. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2007. 13- 46 s. ISBN 978-80-7372-203-6

SOCHŮREK J. *Kapitoly z penologie II. díl-Teorie a praxe zacházení s vězněnými*. 1.vyd. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2007. 27-47 s. ISBN 978-80-7372-204-3

SOCHŮREK J. *Kapitoly z penologie III. díl- Negativní jevy ve vězení*. 2.vyd. Liberec :Technická univerzita v Liberci, 2007,15- 46 s. ISBN 978-80-7372-205-0.

HÁLA J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*; České Budějovice, 2006, VŠERS. ISBN 80-86708-30-6

MEZNÍK Jiří a kolektiv *Základy penologie*; Masarykova univerzita Brno 1995 5-18-31-36- 37-52-54-57 s. ISBN 80-210-1248-x

MAREŠOVÁ A.; SOCHŮREK J.; VÁLKOVÁ J. *Drogová problematika ve věznicích ČR a některých zahraničních věznicích*; Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000. ISBN 80-86008-84-3

UHLIK J. *F. J. Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. století* -příloha časopisu České vězeňství 2/1997, Praha 1997

FISHER S. *Etopedie v penitenciární praxi*; Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2006. ISBN 80-7044-772-9

HAVRDOVÁ Z. *Kompetence v praxi sociální práce - metodická příručka pro učitele a supervizory v sociální práci*. Osmium, Praha 1999. s. 168. ISBN 80 902081-8-5

BAJCURA L. *Práva vězně - od vazby po propuštění z trestu odnětí svobody*. 1. vyd. – Praha : Grada Publishing, 1999. 19 - 20 s.. ISBN 80-7169-555-6

ČERNÍKOVÁ V. a kol. *Sociální ochrana – terciární prevence, její možnosti a limity*; Plzeň :Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008. ISBN 978 807380-138-0

Etický kodex sociálních pracovníků České republiky [online]. 02.03.2012 [cit.

2012-03-10]. Sociální revue. Přístup z: <<http://socialnirevue.cz/item/eticky-kodex-socialnich-pracovniku-ceske-republiky>>

BIEDERMANOVÁ E., PETRAS M. *Možnosti a problémy resocializace, účinnost problémů zacházení*; Praha: IKSP, 2011. ISBN 987-80-7338-115-8

PANÍČEK F. *Výkon trestu odňatia slobody v minulosti a dnes*; Bratislava: Obzor, 1970

Zákonné normy a interní předpisy

TRESTNÍ ZÁKONÍK č. 40/2009 Sb., který nabyl platnosti 1. 1. 2010

ZÁKON č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

Sbírka nařízení generálního ředitelství Vězeňské služby ČR č. 21/2010

Zákon č. 140/1961 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Vnitřní řád Vazební věznice Praha Pankrác

Věznice Praha Pankrác

Vlastní

Příloha A dotazník

DOTAZNÍK

Vážený pane,

obracím se na vás s prosbou o zcela anonymní vyplnění tohoto dotazníku. Dotazník je složen z 10 otázek a každá má 3 možnosti odpovědi. Označte, prosím, odpověď, která vám nejvíce vyhovuje. Výsledek tohoto průzkumu bude sloužit, jako možná předloha, k zlepšení stavu v českých věznicích z hlediska vlivu prostředí a zaměstnanců na odsouzené. Předem děkuji za vyplnění.

1). Jak byste ohodnotil prospěšnost pro vás, vašich volnočasových aktivit?

nehodící tvář přeškrtněte

2). Jak na vás působí kvalita práce a pomoc ze strany sociálních pracovníků a dalších zaměstnanců věznice? (Odpověď stručně uveďte zde.)

.....

3). Jsou podle vás resocializační programy správně nastavené a pomáhají vám? (Správnou možnost zakroužkujte.)

- Ano
- Ne
- Nevím

4). Pomohl vám někdy nějaký zaměstnanec věznice s vaším problémem (jakýmkoliv)?

- 2.3.1. Ano
- 2.3.2. Ne
- 2.3.3. Nevím

5). Jak byste ohodnotil možnosti vlatního rozvoje a seberealizace ve věznici?

6). Dokázal jste sehnat ve výkonu trestu nějakou práci?

- 2. Ano
- 3. Ne

4. Brigádu

7). Naučil jste se v minulém výkonu trestu nějakou pracovní nebo jinou dovednost, která podle vás vám prodloužila, nebo usnadnila pobyt na svobodě?

4.1 Ano

4.2 Ne

4.3 Nevím

8). Byl jste ve výkonu trestu někdy nucen vyhledat pomoc sociálního pracovníka?

3. Ano

4. Ne

5. Nevím

9). Kolikrát jste za dobu tohoto výkonu trestu spolupracoval na své resocializaci se sociálním pracovníkem?

5.2 1 až 2x

5.3 3x až 4x

5.4 5x a více

10). Kdyby sociální pracovníci ve věznici najednou nebyli, všimli byste si toho nějak? (Odpověď stručně uveďte zde.)

.....

Tento dotazník je zcela anonymní a dobrovolný. Jeho vyplněním uděláte radost studentovi sociální práce v Hradci Králové. Ještě jednou děkuji a přeji pěkný den.

Příloha B - seznam tabulek

Tabulka č. 1 - *Operacionalizace výzkumného problému.*

Tabulka č. 2 – *Vede skutečně sociální práce a vše, co představuje, k budoucímu zlepšení života odsouzeného po propuštění na svobodu?*

Tabulka č. 3 – *Plní programy zacházení svou resocializační úlohu v každodenním dni odsouzených?*

Tabulka č. 4 – *Jak já, jako sociální pracovník, bych mohl přispět k zlepšení sociální práce ve věznicích?*

Tabulka č. 5 - *Plní programy zacházení svou resocializační úlohu v každodenním dni odsouzených?*

Tabulka č. 6 – *Vede skutečně sociální práce a vše, co představuje k budoucímu zlepšení života odsouzeného po propuštění na svobodu?*

Tabulka č. 7 – *Vede skutečně sociální práce a vše, co představuje k budoucímu zlepšení života odsouzeného po propuštění na svobodu?*

Tabulka č. 8 – *Jaká je role sociální práce ve výkonu trestu?*

Tabulka č. 9 – *Jaká je role sociální práce ve výkonu trestu?*